

Папська рада у справах сім'ї

Правда про людську статевість та її суть

Дороговкази для виховання в сім'ї

8 грудня 1995

ПРАВДА ПРО ЛЮДСЬКУ СТАТЕВІСТЬ ТА ЇЇ СУТЬ¹

Дороговкази для виховання в сім'ї

ВСТУП

Становище і проблема

1. Серед багатьох труднощів, з якими сьогодні зустрічаються батьки незалежно від різних соціальних контекстів, – треба виділити наступне: дати дітям належну підготовку до дорослого життя, особливо, що стосується виховання в істинному значенні статевої. Існує багато причин цієї складності і не всі з них нові.

В минулому, навіть якщо сім'я не давала особливого статевого виховання, загальна культура була просякнута повагою до фундаментальних цінностей, а тому служила для них обороною і підтримкою. У більшій частині суспільства, як у розвинених державах, так і в країнах, що розвиваються, занепад традиційних моделей позбавив дітей послідовного та позитивного провідництва; самі ж батьки усвідомлюють, що не готові дати належної відповіді. Цей новий контекст погіршився через той факт, який ми зараз спостерігаємо: затьмарення правди про людину, крім всього іншого, здійснює тиск на те, щоб звести секс до чогось буденного. У цій сфері, суспільство і засоби масової інформації здебільшого подають знеособлену, розважальну і часто песимістичну інформацію.

І навіть більше, ця інформація не бере до уваги різні етапи формування та розвитку дітей і молоді та перебуває під впливом викривленої індивідуалістичної концепції свободи, в оточенні браку основних цінностей життя, людської любові та сім'ї.

Також школа, привласнивши собі право на проведення програм статевого виховання, часто займається цим, зайнявши місце сім'ї, і, в більшості випадків, робить це лише з метою надання інформації. Іноді це справді приводить до деформації совісті. Дуже часто батьки відмовляються від свого обов'язку у цій сфері і погоджуються передати його іншим через складність і брак власної підготовки.

У такій ситуації багато батьків-католиків звертаються до Церкви, щоб вона взяла на себе завдання забезпечення провідництва і порад щодо виховання їхніх дітей, особливо в період дитинства та юності. Часом батьки самі створюють собі труднощі, коли зустрічають спротив науки, що подає школа, і яку приносять додому їхні діти. Папська рада у справах сім'ї не перестав одержувати настирливі просьби виробити дороговкази на підтримку батьків у цій делікатній сфері виховання.

¹ Переклад Ганни Косів

2. Усвідомлюючи сімейний вимір виховання для любові і для належного статевого життя та будучи свідомою унікального “досвіду людства” спільноти віруючих, наша Рада хоче запропонувати пастирські дороговкази, спираючись на мудрість, що сходить від Господнього Слова та на цінності, що проливають світло на вчення Церкви.

Тому, передовсім, ми хочемо пов’язати цю допомогу батькам з основоположною змістом правди і значення статі, в межах істинної та багатой антропології. Пропонуючи цю правду, ми свідомі того, що “кожен, хто з правди” (Ів 18:37), – чує слово того, хто є Воплченою Правдою (пор. Ів 14:6).

Цей путівник не укладався ні як трактат морального богослов’я, ні як збірник з психології. Але він справді багато завдячує науковим здобуткам, соціокультурним умовам сім’ї і проголошенню євангельських цінностей, які є завжди новими і можуть конкретно втілюватись у всі віки.

3. У цій сфері Церква спирається на деякі беззаперечні факти, що не підлягають сумніву, які також скеровували процес підготовки цього документу.

Любов – це Божий дар, який плекається і виражається в зустрічі чоловіка і жінки. Тому любов – це позитивна сила, спрямована на їхній ріст до зрілості як осіб. В життєвому плані, що представляє покликання кожної особи, любов – це також цінне джерело самодарування, яке всі чоловіки і жінки покликані робити задля своєї власної самореалізації та щастя. По суті, людина, покликана до любові як воплочений дух, тобто, душа і тіло в єдності особи. Отже людська любов огортає тіло, а тіло також виражає духовну любов(1). Тому статевість не є чимось суто біологічним, вона радше стосується інтимного ядра особи. Сексуальність має сенс і досягає свого повного значення, коли вона виражає особисте дарування чоловіка і жінки аж до смерті. Так само як і ціле людське життя, любов наражається на слабкість, породжену первородним гріхом, слабкість, що зустрічається сьогодні в багатьох соціокультурних контекстах, позначених сильними негативними впливами, які часто зводять і травмують. Не зважаючи на це, Господнє Відкуплення зробило позитивне практикування чистоти можливим і приводом для радості, як для тих, хто має покликання до подружжя (спочатку в часі приготування, а тоді в процесі подружнього життя), так і для тих, хто має дар особливого покликання до богопосвяченого життя.

4. У світлі Відкуплення процес формування цнотливості у підлітків та молоді полягає у стриманості, як основній чесноті, що возноситься і збагачується ласкою хрещення. Тому цнотливість не слід розуміти як репресивну настанову. Навпаки, її слід розуміти радше як чистоту і тимчасове керування цінним і багатим даром любові, у світлі самодарування реалізованої в особливому покликанні кожної особи. Тому Цнотливість – це та “духовна енергія, що спроможна

захистити любов від небезпек егоїзму та агресивності і здатна просунути її до своєї повної реалізації”(2).

Катехизм Католицької Церкви описує і в певному сенсі дає визначення цнотливості наступним чином: “Цнотливість означає успішну інтеграцію сексуальності в особі і, таким чином, внутрішню єдність людини у своєму тілесному та духовному бутті”(3).

5. В межах виховання молоді особи для самореалізації та самодарування, підготовка для цнотливості передбачає перш за все співпрацю батьків, так само як це є і у випадку формування інших чеснот, таких як: стриманість, мужність, розважливість. Цнотливість не може існувати як чеснота без здатності до самозречення, жертвності та уміння чекати.

Даючи життя, батьки співпрацюють з творчою Божою силою та отримують дар нової відповідальності – не лише годувати своїх дітей і задовольняти їхні матеріальні та культурні потреби, але перш за все передати їм живу правду віри та виховувати їх в любові до Бога та ближнього. Це першочерговий обов’язок батьків у серці “домашньої церкви”(4).

Церква завжди стверджувала, що батьки мають обов’язок і право бути першими та головними вихователями своїх дітей.

Спираючись на вчення Другого Ватиканського Собору, Катехизм Католицької Церкви говорить: “Вкрай важливо надавати відповідні і вчасні настанови молоді, перш за все в серцях їхніх сімей, про гідність подружньої любові, її роль та застосування”(5).

6. Труднощі, породжені ментальністю та соціальним оточенням сьогодення не повинні знеохочувати батьків. Зрештою варто згадати, що християни стикаються з подібними труднощами матеріалістичного гедонізму з часів першої євангелізації. Тим більше: “Такі критичні роздуми повинні привести наше суспільство, яке, звичайно ж, містить і багато позитивних аспектів на матеріальному й культурному рівнях, до усвідомлення, з різних точок зору, що це суспільство хворе і спричиняє глибокі викривлення в людині. Чому так стається? Причина полягає в тому, що наше суспільство відійшло від повної правди про людину, від істини про те, чим насправді є чоловік і жінка як особи. Таким чином воно не може адекватно досягнути справжнє значення дару осіб у подружжі, відповідальну любов на службі батьківства та материнства і правдиву велич народження та виховання“(6).

7. Тому неможливо обійтися без виховної праці батьків, оскільки: “Якщо правдивим є те, що, даючи життя, батьки поділяють творчу працю Бога, то правдивим також є й те, що, виховуючи дітей, вони стають учасниками Його батьківського і материнського способу навчання ... Через Христа усе виховання в сім’ї і поза нею стає частиною спасаючої Божої педагогіки, скерованої як до окремих осіб, так і до сімей, і сягає найвищої точки у Пасхальній Тайні Господньої смерті і Воскресіння”(7).

У своєму часом делікатному та важкому завданні батьки не повинні втрачати надію, а радше повинні покластися на допомогу Бога Творця та Христа Відкупителя. Їм слід пам'ятати, що Церква молиться за них словами, які Папа Святий Климентій I возніс до Господа за всіх тих, на кому лежить відповідальність від його імені: “Даруй їм, Боже, здоров'я, миру, злагоди і міцності, щоб вони могли без образи здійснювати верховну владу, яку ти їм дав. Господи, небесний Царю віків, ти даєш людським синам славу, честь і владу над земними речами. Спрямууй, Боже, їхні наміри до того, що угодне і прийнятне в твоїх очах, щоб здійснюючи свою владу, яку ти їм дав, з посвятою, лагідністю і в мирі вони могли віднайти твою милість”(8).

З іншого боку, давши і радо прийнявши життя в атмосфері любові, батьки – багаті на виховний потенціал, яким не володіє ніхто інший. В унікальний спосіб вони знають своїх власних дітей; вони знають їхню неповторну ідентичність, а також, завдяки своєму досвіду, – секрети і можливості правдивої любові.

I. Покликані до правдивої любові

8. Як образ Божий, людина створена для любові. Ця правда була повністю нам відкрита в Новому Завіті, разом з тайною внутрішнього життя Трійці: “Бог є любов (1 Ів 4:8) і в самому собі живе таємницею особового спілкування в любові. Створюючи людину на свій образ, ... Бог вписав в людськість чоловіка і жінки покликання, а отже – здатність до любові та спілкування і відповідальність за них. Тому любов є засадничим і вродженим покликанням кожної людини”(9). Повнота значення істинної свободи і самоконтролю, що випливає з неї, скероване, таким чином, на самодарування в спілкуванні і дружбі з Богом та з іншими(10).

Любов як самодарування

9. Таким чином, особа – спроможна на любов вищу, ніж хтивість, що дивиться на об'єкти не лише як на засіб задоволення своїх потягів; особа спроможна радше на дружбу і на дар себе, із здатністю визнавати і любити осіб заради них самих. Так само як і любов до Бога, ця любов спроможна на щедрість. Одна людина бажає добра іншій, тому що та визнається гідною любові. Це любов, яка породжує спілкування між особами, оскільки кожен розцінює добро іншого, як своє власне добро. Це дарування себе тому, хто любить нас; дарування себе, внутрішньо властива доброта якого відкривається та активізується в спілкуванні осіб, і де людина вчиться цінності любити і бути любленою.

Кожна людина покликана до любові як дружби і дарування себе. Кожна людина звільнена від схильності до егоїзму любов'ю інших, в першу чергу батьків чи тих, які займають їхнє місце і, звичайно ж, Бога, від якого сходить вся правдива любов, і в чийй любові людина насправді

довідується, наскільки вона є любленою. Тут – основа виховної сили Християнства: “Бог любить людство! Це дуже просте, але глибоке проголошення Церква дає людству”(11). Таким чином Христос відкрив людині свою справжню суть: “Христос, новий Адам, в самому об’явленні таїнства Бога Отця та його любові виявляє людині саму себе і розкриває її найвище покликання“(12).

Любов, об’явлена Христом, “яку апостол Павло оспівує у Першому посланні до Коринтян ...є, звичайно, вимогливою любов’ю. Але саме це і є джерелом її краси. Вже самим фактом своєї вимогливості вона створює справжнє добро людини і дозволяє йому випромінюватись на інших”(13). Тому це любов, яка поважає і вибудовує особу, оскільки “любов справжня тоді, коли вона творить добро осіб і спільнот, творить це добро і віддає його іншим”(14).

•

Любов і статевість людини

10. Людина покликана до любові і дарування себе в єдності тіла і духу. Жіночість та чоловічість – це доповнюючі дари, через які статевість людини є складовою частиною конкретної здатності до любові, яку Бог вписав в чоловіка та жінку. “Статевість – це основоположна частина особистості, один з її способів буття, прояву, спілкування з іншими, почуття, вираження і пережиття людської любові”(15). Ця здатність до любові як дарування себе втілена, таким чином, у подружньому значенні тіла, що несе в собі відбиток людської жіночості та чоловічості. “Людське тіло, зі своєю статевістю, жіночістю і чоловічістю, закладеними у тайні сотворення, є не лише джерелом плідності та дітородження, як у всьому природному порядку, але включає від самого початку подружню ознаку, тобто здатність виражати любов: саме ту любов, в якій людина-особа стає даром і – за допомогою цього дару – звершує саме значення свого буття та існування”(16). Кожна форма любові завжди носитиме в собі цю чоловічу і жіночу ознаку.

11. Тому людська статевість є добром, частиною того сотвореного дару, який Бог побачив, що воно “дуже добре”, коли сотворив людину на свій образ і подобу, і “як чоловіка та жінку створив їх” (Буття 1:27). Оскільки статевість – це спосіб стосунків і відкритості з іншими, її справжньою метою є любов, а точніше, любов як жертвування і прийняття, любов як давання та одержування. Стосунки між чоловіком і жінкою – це в першу чергу стосунки любові: “Статевість, керована, піднесена та інтегрована любов’ю набуває справді людських властивостей”(17). Коли така любов існує в подружжі, дарування себе виражає через тіло доповнення і повноту дару. Подружнтя любов стає, таким чином, силою, яка збагачує осіб і спонукує їх до росту і, в той сам час, долучається до побудови цивілізації любові. Але коли статевості бракує розуміння смислу і значення дару, тоді бере гору “цивілізація речей, а не осіб”, “цивілізацією, в якій осіб використовують так само, як речі. У контексті споживацької цивілізації жінка може стати об’єктом для чоловіка, діти – перешкодою для батьків...”(18)

•

•

12. Дар Божий: ця велика правда та основний факт стоїть в центрі Християнської свідомості батьків та їхніх дітей. Ми маємо на увазі дар, який Бог дав нам, покликавши нас до життя, а саме: існувати як чоловік і жінка в неповторному існуванні, повному нескінченних можливостей для духовного і морального росту: “людське життя є даром, отриманим для того, щоб дарувати”(19). “Дар проявляє, так би мовити, певну особливість людського існування, чи, радше, самої суті особи. Коли Бог Ягве каже, що «не добре чоловікові бути самому» (Бут 2:18), він стверджує, що «самотнім» чоловік не реалізує повністю свого буття. Він реалізує його лише тоді, коли існує «з кимось» – і навіть ще глибше і повніше: коли існує «для когось»”(20). Подружня любов звершується у відкритості до іншої особи та у даруванні себе, набираючи форми цілковитого дару, який належить такому життєвому станові. Більше того, покликання до богопосвяченого життя завжди знаходить свій смисл у даруванні себе, таке життя живиться особливою ласкою, даруванням себе “лише Богу з нерозділеним серцем в особливий спосіб”(21) для того, щоб повніше служити йому в Церкві. Тому за будь-яких умов і в кожному стані життя цей дар стає ще чудовішим через відкупляючу ласку, через яку ми стаємо “учасниками божественної природи” (2 Пет 1:4) і покликані жити в надприродному сопричасті любові з Богом і нашими братами і сестрами. Навіть в найделікатніших ситуаціях батьки Християни не можуть забути про присутність Божого дару в самій основі історії особи та сім’ї.

13. “Як вочлочений дух, тобто душа, яка виражає себе через тіло, і тіло формоване через безсмертний дух, людина покликана до любові, а саме у об’єднаній цілісності. Любов включає людське тіло, а тіло бере участь в духовній любові”(22). Значення самої статевої потрібності розуміти у світлі Християнського Одкровення: “Статевість характеризує чоловіка і жінку не лише на фізичному рівні, але також на психологічному і духовному, залишаючи відбиток на кожному з них. Така відмінність, пов’язана із взаємодоповнюваністю двох статей, дозволяє дати належну відповідь Божому плану щодо покликання кожного”(23).

- **Подружня любов**

14. Коли любов переживається в подружжі, вона включає і перевищує дружбу. Любов між чоловіком і жінкою досягається лише тоді, коли вони повністю віддають себе один одному, кожен, відповідно до своєї чоловічості та жіночості, засновуючи на подружній згоді спільноту, в якій Бог побажав, щоб зачиналося, росло і розвивалося людське життя. Цій подружній любові і лише їй одній належить статево дарування, яке “реалізується у справді людський спосіб тільки тоді, коли є інтегральною частиною любові, якою чоловік і жінка пов’язані між собою аж до смерті”(24). Катехизм Католицької Церкви нагадує: “В подружжі фізична інтимність супругів стає знаком і

запорукою духовного сопричастя. Подружні узи між хрещеними особами є освячені таїнством”(25).

Любов, відкрита до життя

15. Об’являючим знаком справжньої подружньої любові є відкритість до життя: “У своїй найглибшій реальності любов, за своєю суттю є даром, а подружня любов, що веде наречених до взаємного “пізнання” ... не закінчується творенням з них пари, оскільки робить їх спроможними до найбільшого дарування себе, завдяки якому вони стають співпрацівниками Бога, даючи життя новій людській особі. В цей спосіб наречені, віддаючи себе один одному, дають не просто себе, а нову реальність – дитину, живе відображення їх любові, тривалий знак подружньої єдності, а також – живий і невід’ємний синтез їхнього батьківства і материнства”(26). З цього спілкування любові і життя подружжя черпає людське і духовне багатство і позитивну атмосферу, щоб дати своїм дітям підтримку до любові і цнотливості.

II. ПРАВДИВА ЛЮБОВ І ЧИСТОТА

16. Як ми згодом побачимо, дівственна любов і подружня любов – це ті дві форми, в яких звершується покликання особи до любові. Для того, щоб вони розвивалися, вони вимагають зобов’язання жити в цнотливості, у відповідності до життєвого стану кожної особи. Як каже Катехизм Католицької Церкви, статевість “стає особовою та правдиво людською, коли вона інтегрується в стосунки однієї особи з іншою, в повному і взаємному даруванні чоловіка і жінки впродовж всього життя”(27). Оскільки вона передбачає шире дарування себе, то очевидно, що зростанню в любові допомагає дисципліна почуттів, пристрастей та емоцій, що веде нас до самовладання. Не можна дати те, чого не маєш. Якщо особа не є паном власного "я" – через чесноти і, конкретно, через чесноту цнотливості – вона не володіє собою, а це робить неможливим дарування себе. Цнотливість – це духовна сила, яка звільняє любов від егоїзму та агресії. Наскільки особа послаблює цнотливість, настільки ж її любов стає егоїстичнішою, тобто, – задовольняє жагу до приємностей і перестає бути даруванням себе.

Цнотливість, як дарування себе

17. Чистота – це радісне ствердження того, хто вміє жити, даруючи себе, будучи вільним від рабства егоцентризму. Це означає, що особа навчилася приймати інших людей, входити в стосунки з ними, поважаючи гідність кожного з його відмінностями. Чиста особа не є егоцентричною і не входить в егоїстичні стосунки з іншими людьми. Чистота робить особистість гармонійною. Вона робить її зрілою і наповнює її внутрішнім миром. Ця чистота тіла і духу допомагає розвинути правдиву самоповагу і, в той сам час, розвиває здатність поваги до інших,

тому що дозволяє побачити в них осіб, яких треба шанувати, оскільки вони сотворені на образ Божий і шляхом ласки є дітьми Божими, наново сотвореними Христом, який „покликав вас із темряви до дивного світла Свого“ (1 Пет 2:9).

Самовладання

18. “Чистота включає навчання самовладанню, тобто, – тренування людської свободи. Альтернатива чітка: або людина управляє своїми пристрастями і знаходить мир, або вона дозволяє їм панувати над собою і стає нещасливою”(28). Кожна особа знає зі свого власного досвіду, що чистота вимагає відкидати певні думки, слова і грішні вчинки, і св. Павло подбав про те, щоб це показати і розтлумачити (Рим 1:18; 6:12-14; 1Кор 6:9-11; 2Кор 7:1; Гал 5:16-23; Еф 4:17-24; 5:3-13; Кол 3:5-8; Сол 4:1-18; 1Тим 1:8-11; 4:12). Для досягнення цього необхідні здатність і настанова до самовладання, які є знаками внутрішньої свободи, відповідальності за себе та за інших. В той самий час ці знаки свідчать про вірну совість. Таке самовладання включає і уникання ситуацій, які могли б спровокувати чи заохочувати до гріха, так і знання того, як долати власні природні інстинктивні імпульси.

19. Коли сім'я забезпечує реальну виховну підтримку і заохочує до практикування всіх чеснот, виховання чистоти стає легким, усуваються внутрішні конфлікти, навіть якщо раптом молоді люди опиняться в особливо делікатній ситуації.

Для декого, якщо він потрапляє в ситуацію, де не цінується цнотливість і проти неї грішать, жити в цнотливості означає важку чи навіть героїчну боротьбу. Не зважаючи на це, з ласкою Христа, що впливає з його подружньої любові до Церкви, кожен може жити в чистоті, навіть якщо він опиняється в несприятливих для цього умовах.

Сам факт, що всі покликані до святості, як вчить нас Другий Ватиканський Собор, полегшує розуміння того, що кожен може потрапити в ситуації, де не можна обійтися без героїчних вчинків чеснот, чи то в celibаті, чи в подружжі, і що, по суті, так чи інакше це стається з кожним протягом довшого чи коротшого періоду(29). Тому подружнє життя також передбачає радісний і вимогливий шлях до святості.

Цнотливість в подружжі

20. “Одружені люди покликані жити в подружній цнотливості; інші – практикувати цнотливість в здержливості”(30). Батькам добре відомо, що їхній власний приклад подружньої цнотливості – це найпереконливіша передумова для виховання своїх дітей в цнотливій любові і в життєвій святості. Це означає, що батьки повинні знати, що любов Бога присутня в їхній любові, а отже й те, що їхнє статеве дарування так само повинно відбуватися в пошані до Бога та до його

задуму щодо любові, з вірністю, честю та щедрістю стосовно один одного та стосовно життя, що може з'явитися від їхнього акту любові. Тільки тоді їхня любов може бути виразом милосердя(31). Тому в подружжі християни покликані переживати це дарування себе у належному особистому стосунку до Бога. Таким чином ці стосунки стають виявом їхньої віри і любові до Бога з вірністю і щедрою плідністю, що вирізняють божественну любов(32). Тільки тоді вони справді відгукуються на любов Бога і виконують його волю, про яку ми дізнаємося через заповіді. Не існує легітимної любові на найвищому рівні, яка не є також любов'ю до Бога. Любити Бога означає позитивно відгукуватись на його заповіді: “Якщо ви Мене любите, – Мої заповіді зберігайте!” (Ів 14:15)(33).

21. Для того, щоб жити цнотливо, чоловік і жінка потребують постійного випромінення Святого Духа. “В центрі духовності подружжя ... лежить цнотливість, не лише як моральна чеснота (утворена любов'ю), але також як чеснота, пов'язана з дарами Святого Духа – передовсім з даром пошани до того, що сходить від Бога (*donum pietatis*)... Тому внутрішній порядок подружньої любові, завдяки якому «вияви любові» можуть розвиватися відповідно до своїх правильних пропорцій і значення, є плодом не лише цнотливості, яку практикує подружня пара, а й дарів Святого Духа, з яким вони співпрацюють”(34).

З іншого боку, будучи переконаними, що власне цнотливе життя та щоденні зусилля у свідченнях є передумовою виховного завдання, батьки повинні розцінювати будь-який напад на чесноти та цнотливість своїх дітей як образу супроти життя самої віри, що загрожує і збіднює їхню власну спільноту любові і ласки (пор. Еф 6:12).

Виховання в цнотливості

22. Виховання в дітей цнотливості прагне досягти наступних трьох результатів: (а) підтримання в сім'ї позитивної атмосфери любові, чесноти та поваги до Божих дарів, зокрема до дару життя(35); (б) поступова допомога дітям зрозуміти цінність статевої і цнотливості, підтримуючи їхній зріст шляхом роз'яснень, особистого прикладу і молитви; (в) допомога дітям зрозуміти і побачити їхнє власне покликання до подружжя чи до богопосвяченого дівіцтва заради Царства Божого в гармонії і повазі до їхніх настанов, схильностей та дарів Духа.

23. Інші вихователі можуть допомагати в цьому завданні, але вони можуть зайняти місце батьків лише з серйозних причин фізичної чи моральної неспроможності останніх. Уряд Церкви чітко висловився (36) стосовно цілого виховного процесу дітей: “Роль батьків у вихованні настільки вагома, що майже неможливо знайти їй адекватної заміни. А тому обов'язком батьків є створення сімейної атмосфери, заснованої на любові, відданості Богові та пошані до ближнього, яка сприятиме цілісному особистому та суспільному вихованню їхніх дітей. Тому сім'я – це найважливіша школа необхідних кожному суспільству, суспільних чеснот”(37). Виховання це,

дійсно, батьківська сфера, оскільки їхнє виховне завдання продовжує генерацію життя; більше того, воно є даруванням їхньої людськості (38) своїм дітям, з чим вони урочисто пов'язані з моменту служіння тайни їхнього подружжя. “Батьки є першими і найважливішими виховниками своїх дітей, вони також володіють найбільшою компетенцією у цій справі: вони є виховниками тому, що вони – батьки. Батьки поділяють виховну місію з іншими особами чи інституціями, такими як Церква і держава. Але ця місія виховання завжди повинна бути у згоді з належним застосуванням принципу субсидіарності, що передбачає легітимність і навіть потребу надавати допомогу батькам, але вважає своїм справжнім і абсолютним обмеженням першість батьківських прав і їхні дійсні можливості. Тому принцип субсидіарності служить батьківській любові і йде назустріч добру сім'ї, оскільки батьки самі не здатні задовольнити усі вимоги цілого процесу виховання дітей, особливо у справах, які стосуються їх навчання і всієї справи соціалізації. Тому субсидіарність доповнює батьківську і материнську любов, підтверджуючи її фундаментальну природу, оскільки усі інші учасники процесу освіти, лише спроможні виконати свої обов'язки в ім'я батьків, за їхньою згодою і до певної міри за їх дорученням”(39).

24. Як зауважує Святіший Отець у “Листі до сімей”, справі статевого виховання і правдивої любові, відкритої до дарування себе, сьогодні особливо противиться культура, орієнтована на позитивізм: “розвиток сучасної цивілізації пов'язаний з науково-технічним прогресом, який часто досягається однобічним шляхом, і тому видається цілком позитивістським. Позитивізм, як ми знаємо, виливається в агностицизм, в теорію утилітаризму в практиці та етиці. ... Утилітаризм є цивілізацією виробництва і споживання, цивілізацією речей, а не осіб, цивілізацією, в якій осіб використовують так само, як речі. ... Щоб у цьому переконатися потрібно лише глянути на деякі навчальні програми зі статевого виховання, впроваджені у школах, часто незважаючи на заперечення і навіть протест багатьох батьків...”(40)

В цьому контексті, опираючись на вчення Церкви та з її допомогою, батьки повинні повернути собі своє власне завдання. Об'єднуючись в асоціації, вони повинні, там де це необхідно, впроваджувати в дію виховний проект, заснований на правдивих цінностях особи і Християнської любові, займаючи чітку позицію, яка долає межі етичного утилітаризму. Для того, щоб виховання відповідало об'єктивним потребам правдивої любові, батьки повинні забезпечити це виховання в межах власної автономної відповідальності.

25. В контексті підготовки до подружжя, вчення Церкви твердить, що сім'я повинна залишатися головним дієвим чинником в цій виховній роботі(41).

Безумовно, “зміни, що відбулися майже у всіх сучасних суспільствах вимагають, щоб не лише сім'я, а й суспільство і Церква були залучені до зусиль належного приготування молодих людей до їхніх майбутніх обов'язків”(42). Маючи на увазі саме таку мету, виховне завдання сім'ї набуває більшої важливості вже з раннього дитинства: “Перші приготування починаються в ранньому дитинстві, в такому вираженому сімейному навчанні, завдяки якому діти розкривають в

собі дар багатої і складної психології та особливої особистості зі своїми власними сильними та слабкими сторонами”(43).

III. У СВІТЛІ ПОКЛИКАННЯ

26. Як нас вчить Другий Ватиканський Собор, сім'я виконує визначальну роль в плеканні і розвитку всіх покликань: “Зі шлюб християн виростає сім'я, у якій народжуються нові громадяни суспільства, і які через ласку Духа Святого та Хрещення стають Божими дітьми, щоб народ Божий тривав у віках. Вдома, або, як кажуть, у домашній церкві, батьки словом і власним прикладом є першими оповісниками віри для своїх дітей. Вони повинні плекати покликання, властиве кожній дитині, і проявити особливу турботу, якщо це покликання священиче”(44). Проте, сам факт процвітання покликань свідчить про адекватну пасторальну опіку сім'ї: “там, де є ефективний та просвічений сімейний апостолят, як наприклад, там, де стає нормальним приймати життя – як дар від Бога, і Божому голосові стає легше звучати і віднаходити щедріше сприйняття”(45).

Тут йдеться про покликання до подружжя, дівництва та цілібату – покликання до святості. І справді, документ *Світло народів (Lumen Gentium)* представляє вчення Другого Ватиканського Собору про всезагальне покликання до святості: “Скріплені багатьма і величними засобами спасіння, вірні, без огляду на їхній стан та умови життя, покликані Господом до такої досконалої святості як досконала святість самого Отця”(46).

1. Покликання до подружжя

27. Навчання правдивої любові – це якнайкраще приготування до подружнього покликання. В сім'ї діти і молоді люди можуть навчитися жити статевим життям в межах міцного контексту Християнського життя. Вони можуть поступово відкривати, що стабільне Християнське подружжя не можна розцінювати як справу вигоди чи просто статевого захоплення. З огляду на те, що подружжя є покликанням, воно повинно включати добре виважений вибір, взаємне зобов'язання перед Богом і постійний пошук його допомоги в молитві.

Покликани до подружньої любові

28. Християнські батьки, будучи залученими в завдання виховувати своїх дітей для любові, можуть почати з усвідомлення своєї подружньої любові. Як твердить Енцикліка „*Humanae Vitae*“, така любов “виявляється нам у своїй справжній суті і шляхетності, коли ми споглядаємо її від основ; від Бога, „котрий є любов'ю” (пор.: 1 Ів 4:8), від нього, Отця, “від якого бере ім'я все отцівство на небі й на землі” (пор.: Еф 3,15.). Подружжя в ніякому разі не є простим продуктом випадку або результатом сліпої дії природних сил, воно насправді є так створене Богом Творцем у мудрому передбаченні, що здійснює серед людей Його план любові. Тому чоловік і жінка у

взаємному самовідданні, яке є для них в подружжі властивим і винятковим, прагнуть витворити спільноту, у якій вони взаємно сповнюють себе, щоби співдіяти з Богом у зачинанні та вихованні нового людського життя. Понад те для охрещених подружжя має високу гідність таїнственного знаку благодаті і відображає єдність Христа зі своєю Церквою”(47).

Святіший Отець у “Листі до сімей” нагадує, що: “Сім'я справді є спільнотою осіб, для яких властивим способом існування і життя разом є "сопричастя": *communio personarum* (сопричастя осіб)”(48). Повертаючись до вчень Другого Ватиканського Собору, Святіший Отець вчить нас, що така спільнота включає “певну подібність між єдністю божих Осіб і єдністю дітей божих в правді і любові”(49). “Цей глибокий і багатозначний вислів, насамперед, підтверджує те, що є найважливішим в ідентичності кожного чоловіка і кожної жінки. Ця ідентичність полягає у здатності жити у правді та любові; а навіть більше, вона полягає у потребі правди та любові, суттєвому вимірі життя особи. Така потреба правди та любові відкриває людину як до Бога, так і до всього створеного: відкриває її до інших людей, до життя у сопричасті, а особливо до подружжя і до сім'ї”(50).

29. Як стверджує Енцикліка *Humanae Vitae*, подружня любов має чотири ознаки: вона є людською любов'ю (фізичною і духовною), повною, вірною і плідною(51).

Ці ознаки базуються на факті, що „У подружжі чоловік і жінка поєднані так міцно, що – за словами Книги Буття – стають "одним тілом" (Бут 2:24). Мужчина і жінка через свою фізичну будову тіла, як два людські суб'єкти, попри фізичну відмінність між собою, рівноправно беруть участь у здатності жити "у правді і любові". [Ця здатність, притаманна людині як особі, має одночасно як духовний, так і тілесний вимір. ... Сім'я, яка виникає внаслідок цієї єдності, здобуває свою внутрішню міцність, завдяки союзу між чоловіком і жінкою, який Христос підносить до рівня Святого Таїнства. Сім'я дістає свій властивий характер як спільнота, свої риси сопричастя, з цього фундаментального сопричастя подружньої пари, яке продовжується у їхніх дітях. "Чи приймете з любов'ю дітей від Бога і виховаєте їх відповідно до Закону Христа і Його Церкви?" – питає священник під час вінчання. Відповідь, яка дається молодими, відображає найглибшу правду любові, яка їх єднає”(52). Цією самою формулою супруги здійснюють взаємне зобов'язання та обіцяють бути „вірними назавжди“, оскільки їхня вірність справді впливає з того сопричастя осіб, закоріненого у задумі Творця, в Троїчній любові та в Таїнстві, що виражає вірний союз між Христом і Церквою.

30. Християнське подружжя – це таїнство, завдяки якому сексуальність інтегрована у шлях до святості, через зв'язок, посилений нерозривною єдністю таїнства: “Дар таїнства є в той сам час покликанням і наказом християнським супругам завжди залишатися вірними один одному, понад всякі дрібниці і труднощі, у щедрій покорі святій волі Господа: “Що, отже Бог получив, людина хай не розлучає”(54).

Батьки зустрічаються з сучасними турботами

31. На жаль, сьогодні навіть в Християнських суспільствах батьки мають всі підстави бути стурбованими стабільністю майбутніх шлюбів своїх дітей. Проте, не зважаючи на зростаючу кількість розлучень та сімейних криз, вони повинні реагувати на них з оптимізмом, зобов'язуючись дати своїм дітям глибоке християнське виховання для того, щоб вони могли долати різні труднощі. По суті, любов до цнотливості, яку батьки допомагають формувати, сприяє взаємній повазі між чоловіком і жінкою та забезпечує здатність до співчуття, терпимості, щедрості та, понад усе – духа жертви, без якого любов не може існувати. Таким чином діти підійдуть до подружжя з цією реалістичною мудрістю, про яку говорить Святий Павло, коли вчить, що чоловік і жінка повинні поступатися один одному в любові, дбаючи один про одного із взаємною терпеливістю та прихильністю (Пор.: Кор 7:3-6; Еф 5:21-23).

32. Завдяки цій ранній підготовці до цнотливості в сім'ї, підлітки та молодь вчаться статевої в її особовому вимірі, відкидаючи будь-яке відокремлення статевої від любові, що розуміється як дарування себе та будь-яке відокремлення любові між чоловіком і жінкою від сім'ї.

Батьківська повага до життя і таємниці дітородження вбереже дитину чи молоду людину від неправильного уявлення про те, що ці два виміри подружнього акту, – єднання і дітородження, – можна при бажанні розірвати. Таким чином сім'я починає розумітися як невід'ємна частина покликання до подружжя.

Християнське виховання цнотливості в межах сім'ї не може залишатися осторонь проблеми надзвичайної моральної ваги, пов'язаної з відокремленням двох вимірів сімейного життя: єднання та дітородження. Перш за все це стається при контрацепції і штучному відтворенні. В першому випадку, пошук сексуального задоволення стає ціллю, при втручанні в подружній акт з метою уникнення зачаття; в другому – зачаття є бажаним, при заміні подружнього акту на технічний прийом. Такі дії суперечать істині про подружню любов і спілкування між чоловіком та дружиною.

Таким чином, підготовка молодих людей до цнотливості повинна стати підготуванням до відповідального батьківства і материнства, що “безпосередньо стосується моменту, коли чоловік і жінка, єднаючись в одну плоть, можуть стати батьками. Це особливо цінний момент у їхніх міжособових стосунках і їхньому служінні життю: вони можуть стати батьками – батьком і матір'ю – даючи життя новій людині. Два виміри подружнього союзу, об'єднувальний і дітородний, не можуть бути штучно розділені, без нанесення шкоди найглибшій істині самого подружнього акту”(55).

Необхідно також представити молодим людям наслідки, що є завжди дуже серйозними: відокремлення сексуальності від дітородження, – коли справа доходить до практикування стерилізації та абортів або статевої стосунків, відокремлених від подружньої любові, перед шлюбом і поза ним.

Моральний порядок і подружжя гармонія сім'ї, а звідси й правдиве добро суспільства, залежать, до великої міри, від цього своєчасного виховання, якому відведено місце в Божому плані, в самій структурі статевої та інтимної природи подружжя.

33. Батьки, які виконують свої права та обов'язки, виховуючи своїх дітей у цнотливості, можуть бути певними, що вони допомагають їм будувати стабільні та дружні сім'ї, наближаючи, таким чином, наскільки це можливо, радість раю: "Хіба я колись зможу виразити словами щастя подружжя, з'єднаного Церквою, зміцненого жертвою, скріпленого благословенням, проголошеного ангелами, затвердженого Отцем... Обоє вони браття і товариші по службі; між ними немає поділу духа і тіла.... Христос радіє в них і посилає їм мир; там де є подружжя, там і він є з ними, і там де є він, немає місця для зла"(56).

2. Покликання до дівіцтва і целібату

34. Християнське одкровення представляє два покликання до любові: подружжя та дівіцтво. В деяких суспільствах на сьогодні не лише подружжя та сім'я, а й покликання до священства та монашого життя перебувають у стані кризи. Дві наступні умови тісно пов'язані: "Коли не цінується подружжя, то не може існувати богопосвячене дівіцтво чи целібат; коли людську статевість не вважають великим даром, даним Творцем, зречення її заради Божого Царства втрачає сенс"(57). Брак покликань є наслідком розбитих сімей. Там, де батьки щедро вітають життя, є більше шансів на те, що їхні діти будуть щедрими, коли перед ними постане питання жертвування себе Богові: "Сім'ї повинні ще раз проявити щедру любов до життя і поставити себе на його службу перш за все шляхом приймання дітей, які Господь хоче їм дати, з почуттям відповідальності, не відірваної від мирної довіри", і вони можуть сповнити це приймання не лише "через постійні виховні зусилля, але й через обов'язкове зобов'язання, що часом, можливо, занедбується, допомагати молодим людям і особливо підліткам прийняти вимір покликання кожного живого ества відповідно до Божого задуму... Людське життя набуває повноти, коли воно стає дарунком: дарунком, який може проявлятися в шлюбі, в богопосвяченому дівіцтві, в самопосвяті свому ближньому, заради ідеалу чи у виборі священства. Батьки дійсно служитимуть життю своїх дітей, якщо вони допоможуть їм зробити з власного життя дарунок, поважаючи їхній зрілий вибір та радісно підтримуючи кожне покликання, в тому числі до монашества та священства"(58).

Саме тому Папа Іван Павло II стверджує, коли пише про статеve виховання в *Familiaris Cosortio* (Сімейна спільнота): "Дійсно, батьки-Християни розрізняючи знаки Божого поклику, проявлять особливу увагу і турботу про виховання в дівіцтві, целібаті як вищій формі самодарування, яке становить значення людської статевої"(59).

Батьки та священічі і монаші покликання

•

•

35. Тому батьки повинні радіти, коли вони бачать в будь-кому зі своїх дітей знак Божого заклик до вищого покликання дівництва чи цілібату заради любові до Царства Божого. Їм слід відповідно пристосовувати таке приготування цнотливої любові до потреб своїх дітей, заохочуючи їх на своєму власному шляху аж до моменту вступу в семінарію чи виховний заклад, чи до моменту настання зрілості до цього особливого покликання, – до дарування себе з нерозділеним серцем. Вони повинні поважати і цінувати свободу кожного зі своїх дітей, заохочуючи їхнє власне покликання, не намагаючись нав'язати їм своє, наперед визначене.

Другий Ватиканський Собор виразно окреслив це чітке і благородне завдання батьків, яких підтримують в їхній роботі вчителі та священики: “Батьки повинні плекати та обороняти монаше покликання своїх дітей, виховуючи їх на християнських цінностях”(60). “Плекання покликаних – це обов’язок цілої Християнської спільноти.... Найбільший вклад тут роблять сім’ї, які надихає дух віри, щедрості та побожності і які, так би мовити, самі стають першою семінарією, а також парафії, в плідному житті яких молоді люди самі приймають активну участь”(61). “Батькам, вчителям і всім, хто має якесь відношення до виховання хлопчиків та юнаків, слід навчати їх так, щоб вони пізнали Господню турботу про своє стадо і відгукувалися на потреби Церкви. Тоді вони будуть готові, коли Господь покличе їх, дати щедрю відповідь устами пророка: «Ось я, пошли мене!» (Ісая 6:8)”(62).

Цей необхідний сімейний контекст для дозрівання монаших і священичих покликаних нагадує про серйозну ситуацію в багатьох сім’ях, особливо в певних країнах, сім’ях із зuboжілим рівнем життя, оскільки вони позбавили себе дітей, чи ті, які мають лише одну дитину; ситуація, в якій дуже складно, щоб з’явилися покликання, і в якій навіть складно розвинути належне соціальне виховання.

36. Правдиво християнська сім’я зможе донести цінність цілібату неодруженим дітям чи тим, хто не може одружитися не з власної волі. Якщо їм дати добре виховання, починаючи з дитинства і впродовж молодих років, їм легше буде прийняти своє становище. Так само вони зможуть побачити Божу волю в цій ситуації і, таким чином, віднайти сенс покликання і мир у своєму власному житті(63). Цим особам, особливо якщо вони мають якусь фізичну неповносправність, потрібно показувати великі можливості самореалізації та духовної плідності, які є відкритими для тих, хто бере на себе зобов’язання помагати найубогішим та найбільш потребуючим братам і сестрам, яких живить віра і любов Бога.

IV. БАТЬКО І МАТИ – ЯК ВИХОВНИКИ

37. Даруючи подружжю привілеї і велику відповідальність батьківства, Бог дає їм ласку належно нести свою місію. Більше того, у завданні виховання своїх дітей батьки повинні

пам'ятати про “дві фундаментальні істини: перша, що людина покликана жити в правді і любові; а друга, що кожен самоутверджується через щирий дар себе”(64). Будучи супругами, батьками та служителями таїнственої ласки подружжя, вони щодня отримують особливу духовну енергію від Ісуса Христа, який любить і піклується про свою наречену, Церкву.

Чоловік і жінка, ставши “одним тілом” через подружні узи, розділяють обов’язок виховання своїх дітей через добровільну співпрацю, що живиться сильним взаємним діалогом, який “має нове специфічне джерело в таїнстві подружжя, що присвячує їх суто християнському вихованню їхніх дітей, тобто кличе їх стати учасниками влади та любові Бога Отця і Христа пастиря та материнської любові Церкви і збагачує їх мудрістю, порадою, силою та іншими дарами Святого Духа, щоб допомогти дітям у їхньому зрості як людей та християн”(65).

38. У контексті виховання в цнотливості “батьківство-материнство” також включає одного з батьків, який залишився сам, та прийомних батьків. Завдання батька – одинака чи матері-одиначки, звісно, нелегке, оскільки відсутня підтримка другої половини, і немає прикладу і ролі протилежної статі. Але Бог підтримує самотніх батьків особливою любов’ю і закликає їх прийняти це завдання з такою самою щедрістю і чутливістю, з якою вони турбуються про своїх дітей в інших ділянках сімейного життя.

39. Інколи місце батьків змушені займати інші особи, які перебирають на себе роль постійних батьків, скажімо, у випадку з сиротами чи покинутими дітьми. Вони також мають обов’язок дати загальне виховання цим дітям та молодим людям, а також виховання в цнотливості, і вони отримають ласку свого життєвого стану робити це згідно з тими самими принципами, що провадять християнських батьків.

40. Батьки ніколи не повинні почуватися самотніми в цьому завданні. Церква підтримує і заохочує їх, оскільки впевнена, що вони можуть виконувати цю функцію краще, ніж будь-хто інший. Вона також заохочує тих чоловіків і жінок, які, часто ідучи на великі жертви, дають дітям-сиротам батьківську любов та сімейне життя. В будь-якому випадку, всі вони повинні підходити до цього обов’язку в дусі молитви, будучи відкритими і покірними моральним правдам віри і розсудливості, яка об’єднує вчення Церкви, та завжди трактувати дітей і молодих людей як осіб, дітей Божих і спадкоємців Царства Божого.

- **Права та обов’язки батьків**

41. Перед тим, як перейти до практичних порад виховання молодих людей в цнотливості, батькам надзвичайно важливо усвідомити свої права та обов’язки, особливо по відношенню до держави чи школи, які хочуть перебрати на себе ініціативу в сфері статевого виховання.

Святіший отець Іван Павло II підтверджує це в “Сімейній спільноті” (*Familiaris Consortio*): “Виховання – це суттєве право і обов’язок батьків, оскільки воно пов’язане з передаванням людського життя. Це право і обов’язок є первісним та первинним по відношенню до виховної ролі

інших, з огляду на унікальність, заснованій на любовному стосунку між батьками та дітьми; вони незаміними і невідчужувані, а тому їх неможливо у повноті передати іншим, або ж узурпувати”(66), за винятком випадку, згадуваного вище, фізичної чи психологічної неспроможності.

Ця доктрина базується на вченнях Другого Ватиканського Собору(67), а також проголошується Хартією Прав Сім'ї: “Оскільки вони дали життя своїм дітям, батьки мають первинне, основне і невід’ємне право виховувати їх; тому вони ... мають право виховувати своїх дітей згідно зі своїми моральними та релігійними переконаннями, беручи до уваги культурні традиції сім'ї, які сприяють благам, а також гідності дитини; вони так само повинні отримувати необхідну допомогу та підтримку від суспільства, щоб належно виконувати свою виховну роль”(68).

43. Папа наполягає на тому, що це особливо стосується статевої: “статеве виховання, яке є базовим правом та обов’язком батьків, повинно завжди відбуватися під їхнім уважним керуванням, вдома, чи у виховних центрах, ними вибраними і контрольованими. Тому Церква наголошує на принципі субсидіарності, якого школи зобов’язані притримуватися, коли вони співпрацюють у питаннях статевого виховання, у тому самому дусі, що й батьки”(69). Святіший Отець додає: “з огляду на тісний зв’язок між статевим виміром людини та її етичними цінностями, виховання повинно навчити дітей поважати моральні норми, що є надзвичайно цінною запорукою відповідального особистого зростання в людській статевої”(70). Ніхто неспроможний дати моральне виховання в цій делікатній сфері краще, ніж належно підготовані батьки.

Значення батьківського обов’язку

44. Це право також передбачає виховний обов’язок. Якщо батьки не дають належної підготовки в цнотливості, вони не зможуть виконати свого прямого обов’язку. На них також падає вина, якщо вони толерують неморальне чи невідповідне виховання своїх дітей поза домом.

45. Сьогодні це завдання зустрічається з особливими труднощами у зв’язку з поширенням порнографії через засоби масової інформації, яка провокується комерційними мотивами і ламає юнацьку чутливість. Це вимагає двох форм заходів з боку батьків: запобіжного і критичного виховання своїх дітей та сміливого викриття таких порушень перед відповідними владними структурами. Батьки, як поодинці, так і об’єднавшись в асоціації, мають право та обов’язок оберігати добро своїх дітей і вимагати від влади законів, що запобігають та знищують експлуатацію чуттєвості дітей і підлітків(71).

46. Святіший Отець наголошує на цьому завданні батьків та окреслює дороговкази та цілі: “З точки зору культури, яка на загал робить “банальною” людську статевість, інтерпретуючи і переживаючи її в обмежений і зубожений спосіб, пов’язуючи її виключно з тілом і егоїстичною приємністю, виховна функція батьків мусить зосередитися на культурі статевого життя, щоб вона

була справді і повністю особовою: тому що статевість за своєю суттю збагачує усю особу – тіло, емоції і душу, – виявляє своє внутрішнє значення тим, що веде особу до дарування себе в любові”(72).

47. Ми не можемо, однак, забувати, що маємо справу з правом та обов’язком виховувати, якими колись батьки-християни займалися дуже мало. Можливо, це тому, що проблема не стояла так гостро як сьогодні, чи тому що обов’язок батьків частково виконували певні соціальні моделі чи роль, яку відіграла Церква і Католицька школа у цій сфері. Батькам нелегко взяти на себе це виховне зобов’язання, оскільки сьогодні воно виглядає досить складним і більшим, ніж сім’я могла б запропонувати, а також тому, що в більшості випадків неможливо звернутися до того, що робили їхні батьки в подібних ситуаціях.

Тому цим документом Церква вважає, що це її обов’язок повернути батькам впевненість у своїх власних можливостях і допомогти їм нести своє завдання.

V. ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ В МЕЖАХ СІМ’Ї

48. Таким чином, середовище сім’ї – це нормальне і звичне місце виховання дітей і молоді для зміцнення та практикування чеснот милосердя, стриманості, мужності та цнотливості. Будучи домашньою Церквою, сім’я – є школою найбагатшої гуманності(73). Це особливо справджується у випадку морального і духовного виховання в таких делікатних питаннях, як цнотливість. Цнотливість включає фізичні, психологічні та духовні аспекти, так само, як і перші прояви свободи, вплив соціальних моделей, природну скромність і сильні тенденції, властиві тілесній природі людини. Всі ці аспекти пов’язані з імпліцитним усвідомленням гідності людської особи, покликаної співпрацювати з Богом, і, водночас, – дуже крихкої істоти. В Християнському домі батьки мають силу вести своїх дітей до справжньої Християнської зрілості їхніх особистостей, згідно з міркою Христа, в його Містичному Тілі, Церкві(74).

Хоча сім’я багата на цю силу, вона також потребує підтримки держави та суспільства, згідно з принципом субсидіарності: “Але може трапитись, що сім’я, яка вирішила повністю відповідати своєму покликанню, може опинитися без необхідної допомоги з боку держави, і без достатніх засобів. Тому необхідно нагально сприяти не тільки сімейній політиці, а також тій соціальній політиці, для якої головною метою є сім’я, і яка забезпечує сім’ю відповідними ресурсами і дійовими засобами підтримки як для виховання дітей, так і для турботи про старших...”(75)

49. Усвідомлюючи це і реальні труднощі, з якими зустрічається молодь. В багатьох країнах сьогодні, особливо, коли проходить соціальна і моральна деградація, батьки повинні мати сміливість просити більшого і пропонувати більше. Вони не можуть задовольнитися уникненням

гіршого: що їхні діти не приймають наркотиків, чи не чинять злочинів. Вони повинні зобов'язатись виховувати їх в правдивих цінностях особи, оновлених чеснотами віри, надії і любові: цінностях свободи, відповідальності, батьківства і материнства, служби, професійної роботи, солідарності, чесності, мистецтва, спорту, радості від знання, що вони є діти Божі, а отже – брати і сестри всіх людей і т.д.

Суттєва цінність дому

50. Найновіші дослідження в галузі психології та педагогіки, а також життєвий досвід вказують на вирішальну важливість емоційної атмосфери, що панує в сім'ї, для гармонійного та справжнього статевого виховання, особливо впродовж перших років дитинства і, можливо, також під час пренатального періоду, оскільки глибинні емоційні зразки поведінки дитини встановлюються у цих фазах. Наголос робиться на важливості подружньої рівноваги, прийняття та розуміння. Крім того, наголос робиться на цінності спокійних стосунків між чоловіком і жінкою, на цінності їхньої позитивної присутності (як батька, так і матері) впродовж цих важливих років для процесу самоідентифікації дитини, на цінності емоційно довірливих стосунків з їхніми дітьми.

51. Деякі серйозні непорозуміння чи порушена рівновага стосунків між батьками (наприклад, відсутність одного чи двох батьків в сімейному житті, брак зацікавленості освітою дитини чи надмірна строгість) – це ті фактори, які можуть призвести до емоційних або афективних порушень в дитини. Ці фактори можуть серйозно проявитися у підлітковому періоді, а іноді й позначитися на цілому їхньому житті. Батьки повинні знаходити час, щоб бути зі своїми дітьми і відводити час на спілкування з ними. Як дар і зобов'язання, діти – це їхнє найважливіше завдання, хоча й, неприбуткове. Діти – важливіші ніж робота, розваги та соціальне становище. В цьому спілкуванні – все більше і більше з плином часу – батьки повинні навчитися: як уважно слухати своїх дітей, як робити зусилля, щоб зрозуміти їх, і як побачити долю правди, що може бути присутньою в деяких формах спротиву. В той сам час батьки повинні вміти допомогти своїм дітям спрямовувати їхні тривоги і сподівання в правильному напрямку і навчити їх оцінювати реальний стан речей і робити з цього висновки. Це не означає нав'язування певного типу поведінки, але радше показ як надприродних так і людських мотивів у виборі певної поведінки. Батьки досягнуть кращого результату, якщо зможуть присвятити час своїм дітям і справді спуститися до їхнього рівня з любов'ю.

Виховання в спільноті життя і любові

- 52. Християнська сім'я здатна створити атмосферу, просякнуту тією любов'ю до Бога, що робить можливим істинне взаємне дарування(76). Дітям, які мають цей досвід, легше жити згідно з тими моральними правдами, які практикують їхні батьки в своєму житті. Вони матимуть довіру до них і навчатися любові, що долає страх – а ніщо так не спонукує нас до

більшої любові, як усвідомлення того, що нас люблять. Таким чином, зв'язки взаємної любові, яку батьки засвідчують перед своїми дітьми, оберігатимуть їхній емоційний спокій. Ці зв'язки очистять інтелект, волю та емоції шляхом відкинення всього, що могло б призвести до деградації чи знецінення дару статевої людини. У сім'ї, де панує любов, цей дар завжди розуміється як частина покликання до дарування себе в любові до Бога і до інших. "Сім'я є першою і основною школою суспільного життя: для неї як для спільноти любові, самодарування є тим правом, що дає напрямок і зумовлює ріст. Дарування себе, яке надихає взаємну любов чоловіка та дружини, є зразком і нормою для самодарування, яке повинно забарвлювати стосунки братів і сестер, а також різних поколінь, що спільно живуть у сім'ї. Так сопричастя і участь, які є частиною щоденного життя вдома, в хвилинах радощів і в труднощах, є найбільш конкретною і ефективною педагогікою для дієвого, відповідального і плідного залучення дітей у ширше суспільне життя"(77).

53. Виховання в істинній любові, істинній лише тоді, коли вона стає доброю, доброзичливою, означає прийняття коханої особи і розцінювання її добра як свого власного; тому це передбачає виховання у правильних стосунках з іншими. Дітей, підлітків та молодь потрібно вчити, як входити в здорові стосунки з Богом, зі своїми батьками, своїми братами і сестрами, зі своїми друзями тієї самої або протилежної статі та з дорослими.

54. Також не можна забувати, що виховання в любові – це всеосяжна реальність. Неможливий поступ у встановленні належних стосунків з одною особою, якщо в той сам час нема належних стосунків з іншими людьми. Як ми вже згадували, виховання в цнотливості, так само, як виховання в любові, це водночас виховання власного духу, власної чуттєвості та власних почуттів. Ставлення до інших осіб до великої міри залежить від того, як людина керує спонтанними почуттями до них, як плекаються певні почуття і як контролюються інші. Цнотливість – це чеснота, яка ніколи не зводиться лише до здатності виконувати дії, що узгоджуються з нормами зовнішньої поведінки. Цнотливість вимагає задіяння та розвитку динамізму природи і ласки, які становлять основний та постійний елемент нашого відкриття Божого закону як гарантії росту та свободи(78).

55. Тому необхідно наголошувати на тому, що виховання в цнотливості є невід'ємним від зусиль культивування всіх інших чеснот, і, в особливий спосіб, Християнської любові, якій властива повага, альтруїзм і служіння, що, зрештою, називається милосердям. Статевість – це таке важливе добро, яке потрібно оберігати, відповідно до розумного порядку, просвіченого вірою: "Чим більше добро, тим більше потрібно зберігати в ньому розумний порядок"(79). З цього випливає, що для того, щоб виховувати в цнотливості, "необхідний самоконтроль, який передбачає такі чесноти, як скромність, стриманість, повага до себе і до інших, відкритість до свого ближнього"(80).

Так само важливими є, як їх називає Християнська традиція, молодші сестри цнотливості (скромність, жертвність стосовно своїх примх), що плекаються вірою і молитовним життям.

Пристойність і скромність

56. Практикування пристойності і скромності в мові, поведінці та одязі є дуже важливим для створення атмосфери, придатної для росту цнотливості, проте це повинно мотивуватися повагою до свого власного тіла і гідності інших. Батьки, як ми вже казали, повинні бути пильними, щоб якісь неморальні модні впливи та стосунки не порушили цілісності дому, особливо через зловживання засобами масової інформації(81). Стосовно цього Святіший Отець наголошує на необхідності “заохочувати тіснішу співпрацю між батьками, на яких лежить основна відповідальність за виховання, відповідальними за ЗМІ на різних рівнях та органами влади, щоб сім’ї не були полишені без провідництва в такій важливій ділянці їхньої виховної місії... По суті потрібно схвалювати презентації, зміст та програми здорового відпочинку, інформації та виховання, як допоміжні до сім’ї і школи. На жаль, це не змінює того факту, що особливо в деяких країнах існує велика кількість різних шоу та публікацій, що рясніють всіма видами насильства з цілою навалюю повідомлень, що підривають моральні принципи і роблять неможливим досягнення серйозного клімату, в якому можуть передаватися цінності, гідні людської особи”(82).

Зокрема, стосовно використання телебачення, Святіший Отець уточнив: “Стиль життя, особливо у високоіндустріалізованих країнах, аж надто часто призводить до того, що батьки полишають свій обов’язок виховувати своїх дітей. Ухиляння від цього обов’язку стало легким завдяки наявності вдома телебачення і друкованих матеріалів. Вони займають час дітей і молоді. Ніхто не може заперечити виправдання цьому, коли бракує необхідних засобів, щоб розвивати та з користю використовувати вільний час молодих людей та спрямовувати їхню енергію”(83). Ще одна умова, яка потурає цьому, це те, що обидвоє батьків зайняті на роботі, як вдома так і поза домом. “В результаті молодь найбільше потребує допомоги, для розвитку своєї відповідальної свободи. Існує обов’язок – особливо для віруючих, для чоловіків і жінок, які люблять свободу, оберігати молодих людей від агресій, яким їх піддають засоби масової інформації. Нехай ніхто не ухиляється від цього обов’язку, виправдовуючись, що його це мовляв не стосується”(84). “Батьки, як одержувачі [інформації] повинні активно забезпечувати поміркований, критичний, обачний і розсудливий вжиток засобів масової інформації”(85).

Легітимне приватне життя

57. Повагу до приватного життя потрібно розглядати у тісному зв’язку з пристойністю і скромністю, що безпосередньо захищають особу, яка відмовляється від того, щоб її вважали та розглядали як об’єкт задоволення, замість того, щоб поважати та любити заради неї самої. Якщо діти чи молоді люди бачать, що їхнє легітимне приватне життя поважається, то вони знатимуть,

що від них чекають такого самого відношення до інших. Так вони вчаться плекати належне значення відповідальності перед Богом, розвиваючи своє внутрішнє життя і смак особистої свободи, завдяки чому вони можуть більше любити Бога та інших.

- **Самоконтроль**

58. Все це нагадує нам більш загально про самоконтроль, необхідну умову для того, щоб бути здатним віддати себе. Потрібно заохочувати дітей і молодь до поваги і практикування самоконтролю та стриманості, до впорядкованого життя, до особистих жертв в душі любові до Бога, самоповаги та щедрості стосовно інших, не придушуючи почуття та схильності, але спрямовуючи їх в русло чеснотливого життя.

Батьки – приклад для своїх дітей

59. Добрий приклад і провідництво батьків є суттєвими для зміцнення виховання молоді в чистоті. Мати, яка цінує своє материнське покликання і своє місце в сім'ї, дуже допомагає розвинути якості жіночості і материнства у своїх доньок і подає виразний, сильний і благородний приклад жіночості для своїх синів(86). Батько, чия поведінка надихається чоловічою гідністю без „мачізму“¹, буде привабливим взірцем для своїх синів та викликатиме почуття поваги, захоплення і безпеки у своїх доньок(87).

60. Це так само справджується стосовно виховання в душі жертвовності у сім'ях, що піддаються сьогодні, більше ніж будь-коли, тиску матеріалізму та споживацтва. Лише в такий спосіб діти виростатимуть “з правильним свободним ставленням до матеріальних благ, вибираючи простий і суворий стиль життя і будучи абсолютно переконаними, що людина цінна тим, ким вона є, а не тим, що вона має. В суспільстві, яке розхитує і розколює напруження і конфлікти, породжені інтенсивними сутичками різного виду індивідуалізмів та егоїзму, дітей потрібно збагачувати не лише почуттям справжньої справедливості, яка сама веде до поваги особової гідності кожної людини, але й також, і в більшій мірі, почуттям правдивої любові, яку слід розуміти як щире турботу та безкорисливе служіння іншим, особливо найубогішим і найбільш потребуєчим”(88). “Таким чином виховання повністю є частиною цивілізації любові. Воно залежить від цивілізації любові, і, великою мірою вносить свою частку до її розвитку”(89).

Святилище життя і віри

61. Ніхто не може заперечити, що перший приклад і найбільша допомога, які батьки можуть дати своїм дітям, це щедрість у прийнятті життя, не забуваючи, що таким чином батьки допомагають своїм дітям вести простіший спосіб життя. Більше цього “...це, звичайно, менш серйозно відмовляти своїм дітям у певному комфорті чи матеріальних перевагах, ніж позбавляти

¹ Від ісп. "macho" – «мужик» (розмовне значення), яке походить від латинського *masculus* – особа чоловічого роду.

їх присутності братів і сестер, які могли б допомогти їм зростати в людськості та усвідомлювати красу життя в кожному віці і у всіх проявах”(90).

- 62. І останнє, ми нагадуємо, що для того, щоб досягнути цієї мети, сім'я, перш за все, повинна бути домом віри і молитви, в якому відчувається присутність Бога Отця, приймається слово Ісуса, відчуваються узи любові Духа і де любиться і почитається пречиста Божа Мати(91). Це життя віри і “сімейна молитва своїм об'єктом має саме сімейне життя, яке у всіх своїх різноманітних обставинах розуміється як Боже покликання і переживається, як синівська відповідь на Його заклик. Радощі і смутки, надії і розчарування, народження і святкування днів народження, річниця шлюбу батьків, виїзди, розлука і повернення, важливі та далекосяжні рішення, смерть дорогих осіб і т.д., вказують на люблячу присутність Бога у житті сім'ї. Усе це слід розглядати як сприятливу нагоду для подяки, благання і до довірливого відання сім'ї спільному Отцю, який є в небі”(92).

63. У цій атмосфері молитви та усвідомлення присутності і батьківства Бога потрібно навчати правдам віри і моралі, які слід осмислювати і глибоко та шанобливо вивчати, а також з любов'ю читати Слово Боже і в любові ним жити. Таким чином Христова правда побудує сімейну спільноту, на прикладі і дороговказях батьків, які “проникають до глибин дитячих сердець і залишають слід, який майбутні події їхнього життя не зможуть затерти”(93).

VI. ЕТАПИ НАВЧАННЯ

64. Батьки мають особливий обов'язок донести до своїх дітей знання про таємниці людського життя, тому що сім'я “це, по суті, найкраще середовище для забезпечення поступового виховання у статевому житті. Сім'я має афективну гідність, яка допомагає прийняти без травмування цю найделікатнішу реальність та гармонійно інтегрувати її в збалансовану і багату особистість”(94). Як ми вже згадували, первинне завдання сім'ї включає право батьків вирішити, що їхні діти не зобов'язані відвідувати ті шкільні предмети, які суперечать їхнім релігійним та моральним переконанням(95). Завдання школи – не підмінити собою сім'ю, а “допомагати і доповнювати роботу батьків, виробляючи в дітей і підлітків погляд на статевість, як цінність і завдання цілої особи, сотвореної чоловіком і жінкою на образ Божий”(96).

Це пригадує нам слова Святішого Отця у *Сімейній спільноті (Familiaris Consortio)*: “Тому Церква наполегливо чинить спротив часто дуже поширеній формі інформування про сексуальне життя, у відокремленні від моральних засад, яке не є нічим іншим, як впровадженням в досвід приємності і стимулом, що схиляє, – вже у невинному віці – до втрати доброго духа, – відкриваючи дорогу до зіпсуття”(97).

Тому пропонуємо чотири загальні принципи, після яких простежимо різні етапи розвитку дитини.

Чотири принципи стосовно інформації про статевість

Перший принцип:

65. Кожна дитина є унікальною і неповторною особою і повинна отримувати індивідуальне виховання. Оскільки батьки знають, розуміють і люблять кожного зі своїх дітей в їхній неповторності, їм найліпше вирішувати, коли і яку інформацію надати своїм дітям, відповідно до фізичного і духовного етапу розвитку своїх дітей. Ніхто не може відібрати в сумлінних батьків це вміння розпізнавати(98).

66. В кожній дитині процес дозрівання як особи проходить по-різному. Тому найбільш інтимні аспекти, чи то біологічні, чи емоційні, повинні передаватися через особистий діалог(99). У своєму діалозі з кожною дитиною батьки розповідають, з любов'ю і довірою, про своє власне дарування себе, завдяки чому вони можуть свідчити про різні аспекти емоційного виміру статевої, чого неможливо передати в інший спосіб.

67. Досвід показує, що цей діалог спрацьовує краще, коли той з батьків, хто передає біологічну, емоційну, моральну і духовну інформацію, є тої самої статі, що й дитина чи молода особа. Будучи свідомими ролі, емоцій і проблем своєї власної статі, матері мають особливий зв'язок зі своїми доньками, а батьки – зі своїми синами. Цей природний зв'язок слід поважати. Тому батькам-одинакам доведеться діяти з великою чутливістю, коли вони говоритимуть з дитиною протилежної статі; вони навіть можуть довірити розмову про найінтимніші деталі людині, гідній довіри, тої самої статі, що й дитина. Через таку співпрацю допоміжної природи батьки можуть скористатися допомогою експерта, добре проінформованих освітян в школі, чи на парафії, або Католицьким організаціям.

Другий принцип:

68. Ці пояснення завжди повинні включати моральний вимір. Батькам слід наголошувати на тому, що Християни покликані переживати дар статевої відповідно до плану Бога, який є Любов, а саме: в контексті подружжя чи богопосвяченого дівництва, а також цілібату(100). Вони повинні наполягати на позитивній цінності чистоти та її здатності породжувати правдиву любов до інших осіб. Це найфундаментальніший і найважливіший моральний аспект чистоти. Лише та особа, яка знає, як жити в чистоті, знатиме, як любити в подружжі чи в дівцтві.

69. Починаючи з дуже раннього віку, батьки можуть спостерігати початки інстинктивної генітальної активності у своєї дитини. Не слід вважати репресивним акуратне корегування таких звичок, які згодом можуть стати грішними, і, при необхідності, навчання скромності в процесі розвитку дитини. Завжди важливо оправдовувати моральний осуд певних позицій, які суперечать гідності особи та чистоті, на адекватних, чинних та переконливих підставах, в межах позитивної перспективи високої гідності особи, як на рівні розуму, так і віри. Багато батьківських застережень

– це лише докір чи порада, які діти сприймають більше через страх перед певними соціальними наслідками, а також через боязнь за свою публічну репутацію, а не як такі, що впливають з любові, яка шукає для них правдивого добра. “Я закликаю вас виправляти, з найбільшою відданістю, пороки і пристрасті, що атакують нас в кожному віці. Бо якщо на якомусь етапі свого життя ми далі плаваємо манівцями, заперечуючи цінність чесноти, щоразу зазнаючи загибель свого корабля, ми ризикуємо причалити до пристані, в якій нема жодного духовного скарбу”(101).

Третій принцип:

70. Виховувати в цнотливості та вчасно інформувати про статевість потрібно в найширшому контексті виховання в любові. Тому недостатньо подавати інформацію про секс разом з об’єктивними моральними принципами. Постійна допомога також необхідна для зростання духовного життя дитини, так щоб біологічний розвиток та імпульси, які вона починає переживати, завжди супроводжувалися зростаючою любов’ю до Бога, Творця і Відкупителя, та ще більшим усвідомленням гідності кожної людської особи та її тіла. У світлі таємниці Христа і Церкви батьки можуть показати позитивну цінність людської статевої в контексті первісного покликання особи до любові та загального покликання до святості.

71. Тому в розмовах зі своїми дітьми слід завжди давати відповідні поради щодо того як зростати в любові до Бога і до свого ближнього і як долати будь-які труднощі: “Цими засобами є: дисципліна чуттів та розуму, пильність і розсудливість в униканні нагод до гріха, дотримання скромності, помірність у відпочинку, здорові заняття, палка молитва та часте прийняття Тайни Покаяння і Євхаристії. Молодим людям слід особливо щиро плекати відданість Непорочній Діві”(102).

72. Для того, щоб навчити дітей як критично і справді самостійно оцінювати довідки, з яким вони постійно зустрічаються, а також призвичаїти їх до неупередженості щодо засобів масової інформації, батьки завжди повинні пропонувати позитивні моделі і придатні способи використання їхньої життєвої енергії, значення дружби і солідарності в суспільстві загалом і в Церкві.

Коли з’являється тенденція до відхилень, вона вимагає великої розважливості та обережності для правильного визначення та оцінки ситуації, батьки також повинні звертатися до спеціалістів з твердими науковими і моральними принципами для того, щоб перш за все визначити причину, що стоїть за цими симптомами і допомогти людині подолати труднощі серйозним і зрозумілим шляхом. Педагогічні заходи слід скеровувати передовсім на причину, а не йти шляхом прямого придушення даного прояву(103), і, в разі потреби шукати допомоги кваліфікованих осіб: лікарів, освітян, психологів з відвертою і чесною Християнською чутливістю.

73. Мета виховного завдання батьків – передати своїм дітям переконання, що цнотливість можлива при будь-якому життєвому стані і що вона приносить радість. Радість приходить з

усвідомленням зрілості і гармонії власного емоційного життя, Божого дару і дару любові, завдяки якому можливе дарування себе у рамках свого власного покликання. Людина – єдине створіння на землі, яке Бог захотів заради нього самого і “людина може повністю розкрити своє правдиве "я" лише щиро подарувавши себе”(104). “Христос дав кожному закони... Я не забороняю вам одружуватися, ані не є проти того, щоб ви розважалися. Я лише хочу, щоб ви робили це з поміркованістю, без непристойності, вини чи гріха. Я не встановлюю закон, що ви повинні втікати в гори чи в пустелі, але що ви повинні бути добрими, скромними і цнотливими там, де ви живете всередині великих міст”(105).

74. Божа допомога ніколи не забариться, якщо кожна особа візьме на себе необхідне зобов'язання відгукуватись на його ласку. Допомагаючи, формуючи та поважаючи сумління своїх дітей, батьки повинні слідкувати за тим, щоб вони приймали святі тайни свідомо, скеровуючи їх своїм власним прикладом. Якщо діти і молодь переживатимуть вплив Божої ласки і милосердя в тайнах, вони зможуть дійсно жити в цнотливості, як дарункові від Бога, для його слави і для того, щоб любити його та інших людей. Необхідну та надприродно ефективну допомогу надає тайна покаяння, особливо якщо є можливість піти до постійного сповідника. Хоча це не обов'язково співпадає з роллю сповідника, все ж духовний провід є цінною допомогою для поступового просвічення етапів росту та моральною підтримкою.

Читання належно вибраної та рекомендованої літератури з виховання так само стане у великій пригоді як для надання повнішого і глибшого виховання, так і для подання прикладу і свідчення чеснот.

Четвертий принцип:

75. Оскільки мету інформування ми вже визначили, то тепер треба визначити час і способи, починаючи з дитинства.

Батькам слід надавати цю інформацію дуже делікатно, але чітко і в належний час. Батькам добре відомо, що тут необхідний особистісний підхід, відповідно до умов фізіологічного і психологічного розвитку особи, культурних умов та щоденного досвіду підлітка. Для того, щоб належно оцінити те, що вони повинні говорити кожному зі своїх дітей, дуже важливо, щоб батьки спершу шукали Господнього світла в молитві, а також спільно це обговорювали, для того, щоб їхні слова не були ані надто відвертими, ані надто неясними. Не слід подавати дітям надто багато деталей, це матиме зворотню реакцію. Проте, нерозумно зволікати з першою інформацією, оскільки в кожній людині, рано чи пізно, виникає природна цікавість до цих справ, вона починає задавати собі питання, особливо в тих культурах, де можна побачити надто багато, навіть прилюдно.

76. Загалом, перша сексуальна інформація, яку слід надати малій дитині, не стосується статевих стосунків, але радше вагітності і народження братика чи сестрички. Природна цікавість

дитини стимулюється, наприклад, коли вона бачить ознаки вагітності в своєї мами і процес очікування дитини. Батьки можуть скористатися цим щасливим пережиттям для того, щоб розповісти дитині про деякі прості речі про вагітність, але завжди в найглибшому контексті замилювання творчим ділом Бога, який хоче, щоб про нове життя, яке він дав, піклувалися в тілі матері, біля її серця.

Основні етапи розвитку дитини:

77. Важливо, щоб батьки враховували потреби своїх дітей протягом різних етапів їхнього розвитку. Пам'ятаючи про те, що кожна дитина повинна отримувати індивідуальне виховання, батьки можуть пристосовувати етапи виховання в любові до певних потреб кожної дитини.

1. Роки невинності:

78. Можна сказати, що дитина знаходиться на етапі, як його назвав Іван Павло II, “років невинності”(106) від, приблизно, п'ятирічного віку – до статевого дозрівання, початки якого можна встановити при перших ознаках змін в тілі хлопчика чи дівчинки (помітний вплив збільшеного продукування статевих гормонів). Цей етап спокою і безтурботності ні в якому разі не треба тривожити непотрібною інформацією про секс. Протягом цих років, до того як стає помітним фізичний статевий розвиток, інтереси дитини природно звернені на інші аспекти життя. Початкова інстинктивна статевість малюків зникає. Хлопчики і дівчатка не особливо цікавляться статевими проблемами в цьому віці і, в основному, дружать з дітьми своєї статі. Для того, щоб не потривожити цю важливу природню фазу розвитку, батьки повинні визнати, що розважливе виховання в чистій любові протягом цього періоду повинно бути непрямим, таким, що готує до статевої зрілості, до моменту, коли необхідною буде пряма інформація.

79. Впродовж цього етапу розвитку діти, як правило, не відчують особливого інтересу до свого тіла та його функцій. Вони приймають необхідність бути скромними в одязі та поведінці. І, хоча вони свідомі фізичної різниці двох статей, загалом мало цікавляться функціями статевих органів. Відкриття чудес творіння, що супроводжують цю фазу, а також пережиття цього вдома і в школі теж повинні орієнтуватись на етапи катехизації і приготування до таїнств, які відбуваються в церковній спільноті.

80. Проте, цей період дитинства має власну важливість для психо-статевого розвитку. В процесі росту хлопчик чи дівчинка довідується з прикладу батьків та досвіду сім'ї, що це означає бути чоловіком чи жінкою. Звичайно, не слід відраджувати хлопчиків від виявів природної ніжності і чутливості, а дівчаток усувати від енергійних фізичних занять. З іншого боку, в деяких суспільствах, що піддаються ідеологічному тиску, батьки також повинні захистити себе від перебільшеного спротиву тому, що називається “стереотипи ролей”. Не треба ігнорувати чи применшувати справжню відмінність між двома статями, і в здоровій сімейній атмосфері діти

пізнають, що певна різниця між звичайними сімейними і домашніми ролями чоловіків і жінок є природньою.

- 81. На цьому етапі у дівчаток зазвичай розвивається материнський інтерес до ляльок, материнства і домогосподарства. Беручи за взірць Материнство Пречистої Діви Марії, їх слід заохочувати цінувати свою жіночість.

82. В цей період хлопчики перебувають на відносно спокійному етапі розвитку. Їм часто найлегше в цей період встановити хороші стосунки зі своїм батьком. В цей час вони повинні усвідомити, що хоча їхня чоловічість повинна розцінюватись як божественний дар, вона не означає вищість над жінками, а Боже покликання взяти на себе певну роль і відповідальність. Хлопчиків потрібно застерігати від надмірної агресивності та надмірної стурбованості фізичною досконалістю, як доказом своєї чоловічості.

83. Проте, в контексті моральної і статевої інформації на цьому етапі дитинства можуть виникнути різноманітні проблеми. В деяких суспільствах сьогодні робляться планові і рішучі спроби передчасно нав'язати дітям інформацію про секс. Але на цьому етапі розвитку діти ще не спроможні до кінця зрозуміти цінність афективного виміру статевої. Вони не можуть розуміти і контролювати сексуальні думки в рамках належного контексту моральних принципів, і, тому, не можуть поєднати передчасну інформацію про секс з моральною відповідальністю. Така інформація має здатність підривати їхній емоційний та освітній розвиток і порушувати природний спокій цього періоду життя. Батькам слід спокійно, але рішуче виключати будь-які спроби порушити невинність дітей, оскільки подібні спроби компрометують духовний, моральний та емоційний розвиток підростаючого покоління, яке має право на невинність.

84. Наступна проблема виникає, коли діти отримують передчасну статеву інформацію з засобів масової інформації чи від своїх ровесників, яких збили з правильного шляху, чи які одержали передчасне статеве виховання. В цьому випадку батькам доведеться обережно надати обмежену інформацію про секс, як правило для того, щоб відкоригувати неморальну чи помилкову інформацію чи для того, щоб контролювати нецензурну мову.

85. Сексуальне насильство над дітьми не є рідкістю. Батьки повинні оберігати своїх дітей, по-перше, навчаючи їх скромної та стриманої поведінки стосовно незнайомих, а також, надаючи їм необхідну інформацію про секс, не заглиблюючись в деталі і тонкощі, які можуть їх засмутити чи налякати.

86. Як протягом перших років життя, так і протягом всього дитинства, батьки повинні заохочувати у своїх дітях дух співпраці, послуху, щедрості та самозречення, а також здатність до застановлення над собою і до духовного піднесення. По суті, характерною рисою цього періоду розвитку є схильність до інтелектуальних занять. Завдяки використанню інтелекту можна здобути силу і здатність контролювати ситуацію, а згодом і контролювати тілесні інстинкти, трансформуючи їх в інтелектуальні і розумові заняття.

Недисциплінована чи зіпсута дитина в майбутньому має схильність до певної незрілості і моральної слабкості, бо важко дотримуватися цнотливості, якщо особа розвиває егоїстичні чи хаотичні звички, і не може поводитися з належною турботою і повагою до інших. Батьки повинні подавати об'єктивні стандарти того, що є добрим і що є поганим, створюючи, таким чином, надійні моральні межі на все життя.

2. Період статевого дозрівання

Період статевого дозрівання, що становить початкову фазу підліткового віку, це час, коли батьки покликані бути особливо уважними до Християнського виховання своїх дітей. Це час відкриття себе і “свого власного внутрішнього світу, час великих планів, час, коли пробуджується почуття любові з біологічними імпульсами статевої, час прагнення бути разом, час особливо великої радості, пов'язаної з радісним відкриттям життя. Але часто це також вік глибших питань, мук пошуку і розчарування, певної зневіри до інших і небезпечного самоаналізу, а іноді також вік першого досвіду відкиненя і розчарувань”(107).

88. Батьки повинні звертати особливу увагу на поступовий розвиток своїх дітей та їхні фізичні і психологічні зміни, які є вирішальними для дозрівання особистості. Без проявів тривоги, боязні чи надмірної стурбованості батьки не повинні допустити, щоб боягузтво чи вигоди завадили їхній роботі. Це, звичайно, важливий момент для того, щоб навчити дітей цінності цнотливості, про яку варто говорити одночасно з наданням інформації про секс. На цьому етапі виховне завдання також включає інформацію про статеві органи, як на рівні цінності, так і на рівні цілісної реальності. Щобільше, це передбачає розуміння контексту дітородження, подружжя і сім'ї, контексту, який повинен завжди бути присутнім в справжньому завданні статевого виховання(108).

89. З початком змін, які їхні сини і доньки помічають у своєму тілі, батьки зобов'язані дати більш детальне пояснення статевої (довіриливо і дружно) кожного разу, як дівчата звіряються своїм мамам, а хлопці своїм татам. Ці стосунки довіри і дружби слід починати вже в перші роки життя.

90. Наступне важливе завдання батьків – слідкувати за поступовим фізіологічним розвитком своїх дочок і допомагати їм радісно приймати розвиток їхньої жіночості в тілесному, психологічному і духовному сенсі цього слова(109). Тому, природним буде обговорити цикли плідності та їхнє значення. Але все ще нема необхідності давати деталізовані пояснення статевої єдності, хіба що би прямо про це запитали.

91. Для хлопців-підлітків дуже важливо отримати допомогу, щоб зрозуміти етапи фізичного і фізіологічного розвитку статевих органів до того, як вони дістануть цю інформацію від своїх товаришів чи від осіб, що не мають доброго наміру. Фізіологічні факти про чоловічу зрілість потрібно представляти в спокійній атмосфері, з певністю і стриманістю, в рамках подружжя, сім'ї

і батьківства. Ця робота, як з дівчатами-підлітками, так і хлопцями, повинна також включати детальну і достатню інформацію про тілесні і психологічні особливості протилежної статі, до якої їхня цікавість зростає.

Додаткова допоміжна інформація в цій ділянці сумлінного лікаря чи навіть психолога, яка б не була відокремленою від справ віри та виховної роботи священика, можуть стати батькам допомогою.

92. Шляхом відкритого діалогу довіри, батьки можуть провадити своїх дочок, коли вони зустрічаються з якимись емоційними труднощами, та підтримувати цінність християнської цнотливості в роздумах про протилежну стать. Наука для хлопчиків і дівчаток повинна мати за мету: показати красу материнства і чудову дійсність дітородження, а також глибоке значення дівництва. Таким чином, ви допоможете їм протистояти гедоністичній ментальності, яка зараз дуже поширена і особливо, на такому вирішальному етапі, допоможете запобігти “контрацептивній ментальності”, яка, на жаль, стала звичною і з якою дівчатка згодом зустрінуться в подружжі.

93. Впродовж періоду статевого дозрівання психологічний та емоційний розвиток хлопчиків може зробити їх вразливими до еротичних фантазій, і в них може виникати спокуса до статевого досвіду. Батьки повинні бути поруч і допомогти своїм синам скоригувати схильність до використання статевої в гедоністичний чи матеріалістичний спосіб. Тому вони повинні нагадувати хлопцям про Божий дар, даний для того, щоб співпрацювати з ним “для того щоб здійснити в історії первісне благословення Творця на передавання, шляхом прокреації, божественного образу від особи до особи...”; і це зміцнить їхнє усвідомлення того, що "плідність є плодом і знаком подружньої любові, живим свідченням повного взаємного самовіддання шлюбних подругів”(110). В такий спосіб хлопчики також навчаться поваги до жінок. Завдання батьків інформувати і навчати є необхідним не тому, що інакше їхні сини не дізнаються про статево дійсність, а тому, що вони довідаються про неї в правильному світі.

94. Батьки повинні в позитивний спосіб і з обачністю виконати те, про що просять Отці Другого Ватиканського Собору: “Дуже важливо вчасно надавати належне навчання молоді, особливо в лоні їхніх сімей, про гідність подружньої любові, її роль, та її практикування. У такий спосіб вони стануть здатними здійснити заручини і створити власне подружжя”(111).

Позитивна інформація про статевість повинна завжди бути частиною виховного плану для того, щоб створити Християнський контекст, в якому подається вся інформація про життя, статеві стосунки, анатомію і гігієну. Тому духовний і моральний виміри повинні завжди домінувати для того, щоб представити Божі заповіді як спосіб життя і сформувати правильну совість.

Коли юнак запитав Ісуса, що має робити, щоб здобути вічне життя, Ісус відповів йому: “Як хочеш увійти в життя, додержуй заповідей” (Мт 19:17). Після того, як Ісус перерахував ті заповіді, які стосувалися любові до свого ближнього, він підсумував їх у такому точному визначенні: “Люби ближнього свого, як себе самого”(Мт 19:19). Для того, щоб представити заповіді як Божий

дар (написані його рукою, Вих 31:18), який виражає Завіт з ним, підтверджений особистим прикладом Ісуса, дуже важливо, щоб підліток не відокремлював заповіді від їхнього зв'язку з багатим внутрішнім життям, свободним від егоїзму(112).

95. Відправною точкою формування сумління є знання про наступне: Господній план любові для кожної особи, позитивну і визволяючу цінність морального закону та усвідомлення як слабкостей, породжених гріхом, так і засобів ласки, які скріплюють нас на нашому шляху до добра і до спасіння.

“Моральне сумління, що знаходиться в серці особи” є “найпотаємнішим осердям і святилищем людини”, як твердить Другий Ватиканський Собор(113), настановляє її в потрібний момент робити добро та уникати зла. Воно також оцінює окремі вибори, схвалюючи добрі наміри і відкидаючи погані. Воно є свідком влади правди стосовно вищого Добра, до якого прагне людина, і воно радо вітає заповіді”(114).

По суті, “сумління – це суд розуму, за допомогою якого людина пізнає моральну якість конкретної дії, яку вона збирається чинити, чинить чи вже вчинила”(115). Тому формування сумління вимагає обізнаності з правдою Божого плану, і не повинно плутатись з неясним суб'єктивним почуттям чи особистою думкою.

96. Відповідаючи на запитання дітей, батьки повинні подати добре обґрунтовані аргументи про велику цінність цнотливості та показати інтелектуальну і людську слабкість теорій, які живлять уседозволеність і гедоністичну поведінку. Вони відповідатимуть чітко, не надаючи надмірної важливості патологічним сексуальним проблемам. Вони так само не створять хибне враження, що секс – це щось ганебне чи брудне, тому що це великий дар від Бога, який заклав здатність породжувати життя в людське тіло, розділяючи з нами, таким чином, свою творчу силу. Направду, як в Писаннях (П.п. 1-8; Ос 2; Єр 3:1-3; Єз 23, та ін.), так і в Християнській містичній традиції(116), подружня любов завжди вважалася символом та образом Божої любові до нас.

97. Оскільки дівчата і хлопці в період статевого дозрівання є особливо вразливими до емоційних впливів, то через діалог і спосіб життя, батьки мають обов'язок допомогти своїм дітям протистояти негативному зовнішньому впливу, який може призвести до того, що вони мало зважатимуть на Християнське виховання в любові і чистоті. Особливо в суспільствах, переповнених споживацьким тиском, батьки іноді повинні слідкувати за стосунками своїх дітей з молодими людьми протилежної статі, не роблячи це надто відверто. Навіть якщо вони є суспільно прийнятними, деякі звички в мові і поведінці не є морально вірними і представляють спосіб перетворення статевої буденної справи, зводячи її до об'єкту споживання. Тому батьки повинні навчати своїх дітей цінності Християнської скромності, поміркованості в одязі, і, коли справа доходить до моди, необхідної автономії, що характеризує чоловіка чи жінку зі зрілою особистістю(117).

3. Підлітковий період в житті

98. З точки зору особистого розвитку, підлітковий вік – це період особистих планів, а, отже, – відкриття власного покликання. Через фізіологічні, соціальні і культурні причини в наш час цей період, як правило, триває довше, ніж в минулі часи. Батьки Християни повинні “так виховувати дітей, щоб кожна дитина змогла вповні здійснювати свою роль, відповідно до отриманого від Бога покликання”(118). Це надзвичайно важливе завдання, яке в своїй основі є кульмінацією батьківської місії. І хоча це завдання є завжди важливим, воно стає особливо значним в цей період: “Тому в житті усіх вірних мирян є особливо важливі і вирішальні моменти для розпізнавання Божого поклику... Серед них – підлітковий період та ранній дорослий період”(119).

99. Молодим людям дуже важливо не опинитися сам на сам в розпізнаванні свого особистого покликання. Батьківська порада тут є доречною, а часом і вирішальною, так само, як підтримка священника чи іншої належно підготованої особи (на парафіях, в товариствах чи в нових плідних церковних рухах, тощо), які в змозі допомогти їм відкрити значення покликання в житті та різні форми загального поклику до святості. “Христове *Йди слідом за мною* чути на різних шляхах послідовників і сповідників божественного Відкупителя”(120).

100. Століттями вважалося, що поняття покликання стосується лише священства і монашого життя. Нагадуючи про Господнє вчення: “Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий” (Мт 5:48), Другий Ватиканський Собор відновив загальне покликання до святості(121). Невдовзі після Собору Папа Павло VI пише: “Це наполегливе запрошення до святості можна розглядати як найбільш характерний елемент в цілому Вчительському Уряді Собору і найвищу його мету”(122). Це повторює Папа Іван Павло II: “Другий Ватиканський Собор виразно сказав про загальний поклик до святості. Можна сказати, що цей поклик до святості – це саме той основний обов’язок, який покладає на всіх синів і дочок Церкви цей Собор, завдання якого полягало в оновленні Християнського життя на основі Євангелія(123). Цей обов’язок – це не проста моральна пересторога, а незаперечна вимога, що постає з таємниці Церкви”(124).

Бог закликає всіх до святості. В нього є дуже чіткі плани для кожної особи, особисте покликання, яке кожен мусить визнати, прийняти і розвинути. Слова Апостола Народів стосуються всіх Християн – священників, мирян, одружених людей і тих, які є в цілібаті: “Вибрані Божі, святі й любі”(Кол 3:12).

101. Тому в катехизації та у вихованні в лоні сім’ї так і поза нею завжди повинно бути присутнім вчення Церкви про величну цінність дівицтва і цілібату(125), а також значення подружнього покликання, яке християнин ніколи не може розцінювати як суто людську справу. Як каже св. Павло: “Це велика таємниця, а я говорю про Христа і Церкву”(Еф 5:32); надзвичайно важливо, – як для добра Церкви, так і людства, – давати дітям це чітке переконання, яке “до великої міри залежить від батьків і від сімейного життя, яке вони будують в своїх домівках”(126).

102. Батьки повинні завжди намагатися давати приклад і свідчити своїм власним життям вірність Богові та один одному в подружжі. Їхній приклад є особливо вирішальним у підлітковому віці, періоді, коли молоді люди шукають дієвих та привабливих моделей поведінки. Оскільки проблеми, пов'язані зі статевістю, стають більш очевидними в цей час, батькам слід розважливою порадою допомагати їм полюбити красу і силу цнотливості, висвітлюючи незбагненну цінність молитви і частого звернення до святих тайн задля цнотливого життя, особливо до тайни сповіді. Крім того, батьки повинні могли, в разі потреби, спокійно і чітко пояснити своїм дітям непорушні принципи Християнської моралі, такі як, наприклад, нерозривність подружжя і зв'язок між любов'ю та дітородженням, а також – неморальність дошлюбних стосунків, аборту, контрацепції та мастурбації. В контексті цих неморальних випадків, які суперечать значенню дарування в подружжі, можна згадати наступне: “два виміри подружнього союзу: об'єднувальний і дітородний, – не можуть бути штучно розділені без шкоди найглибшій істині самого подружнього акту”(127). Батьки знайдуть цінну допомогу в глибокому знанні і роздумуваннях над документами Церкви з цих питань(128).

103. Мастурбація – це особливо серйозний розлад, який є неприпустимим за своєю суттю і не може мати морального виправдання, хоча “незрілість підлітка (яка може іноді тривати і після цього віку), психологічна неврівноваженість чи звичка можуть впливати на поведінку, зменшуючи свобідний характер дії і приводити до ситуації, в якій суб'єктивно це може не завжди бути тяжкою провиною”(129). Тому підліткам слід допомагати долати прояви таких розладів, які часто є наслідком внутрішніх конфліктів їхнього віку і, в багатьох випадках, егоїстичного уявлення про секс.

104. Особлива проблема, яка може постати під час статевого дозрівання – це гомосексуальність, що також набуває все більшого поширення в індустріалізованих країнах. Це явище потрібно представляти в дуже зважених судженнях, у світлі документів Церкви(130). Молоді необхідно допомогти розрізняти нормальне і ненормальне, суб'єктивну провину та об'єктивний розлад, уникаючи того, що могло б викликати ворожість. З іншого боку, потрібно пояснювати структурну і доповнюючу орієнтацію статевої у її стосунку до подружжя, дітородження і християнської цнотливості. “Гомосексуальність – це стосунки між чоловіками або між жінками, які відчують статевий потяг виключно чи здебільшого до осіб своєї статі. Вона набирала різноманітних форм впродовж століть та в різних культурах. Її психологічні причини ще потребують пояснення”(131). Потрібно розрізняти схильності, які можуть бути вродженими, і гомосексуальні дії, які є “внутрішнім розладом”(132) і суперечать Природному Законові(133).

Особливо, коли практикування гомосексуальних дій ще не ввійшло в звичку, у багатьох випадках може допомогти відповідна терапія. В будь-якому випадку, осіб, які опинилися в такій ситуації, потрібно приймати з повагою, гідністю та делікатністю, а всіх форм несправедливої дискримінації потрібно уникати. Якщо батьки помітили таку тенденцію чи особливу поведінку

своїх дітей протягом дитячого чи підліткового періоду, – їм слід шукати допомоги в кваліфікованих спеціалістів.

Для більшості гомосексуалістів їхній стан – це випробування. Слід уникати будь-яких проявів несправедливої дискримінації стосовно них. Ці особи покликані виконувати Божу волю в своєму житті і, якщо вони християни, поєднувати труднощі, які вони переживатимуть у своєму стані, з жертвою Хреста Господнього(134). «Гомосексуалісти покликані до цнотливості»(135).

105. Усвідомлення позитивної важливості статевої для гармонійного розвитку особи, так само як і покликання особи в сім'ї, суспільстві і Церкві, завжди повинно бути тим виховним горизонтом, який потрібно постійно мати перед собою на кожному етапі розвитку підлітка. Ніколи не можна забувати про те, що неправильне використання сексу поступово призводить до того, що здатність людини любити руйнується, якщо замість щирого дарування себе за ціль ставиться власне задоволення, а інших людей зводиться до об'єкту власного вдоволення. Таким чином послаблюється, як значення правдивої любові між чоловіком і жінкою (любові завжди відкритої до життя), так і сама сім'я. А це у свою чергу веде до зневаги людського життя, що могло б зачатись, яке, в деяких випадках, трактується як зло, що загрожує особистому задоволенню(136). «Баналізація статевої – це один із головних чинників, що веде до зневаги появи нового життя. Тільки справжня любов здатна захищати життя» (137).

106. Ми також повинні пам'ятати про те, що підлітки в індустріалізованих країнах переймаються, а часом і мають клопоти, не лише проблемою власної ідентичності, а й пошуком свого життєвого плану та труднощами, пов'язаними з успішним інтегруванням статевої у зрілу і добре зорієнтовану особистість. Вони також мають проблеми з прийняттям себе і свого тіла. У зв'язку з цим зараз повідкривалися амбулаторні і спеціалізовані центри для підлітків, які часто керуються суто гедоністичними мотивами. З іншого боку, здорова культура тіла веде до прийняття себе – як дару і як воплощеного духа, покликаного бути відкритим до Бога і до суспільства. Здорова культура тіла повинна супроводжувати виховання в цей період інтенсивного формування, який також має свій ризик.

З огляду на те, що пропонують гедоністичні групи, особливо в багатих країнах, дуже важливо представити молодим людям ідеали людської і Християнської солідарності та конкретні шляхи залучення до праці в Церковних товариствах, рухах та до добровільної Католицької і місійної діяльності.

107. В цей період дуже важливими є дружні стосунки. Згідно з місцевими соціальними умовами та звичаями підлітковий період – це час, коли молоді подобається більша автономія у їхніх стосунках з іншими та під час перебування в сім'ї. Не відбираючи в дітей їхнього права на автономію, батьки, в разі потреби, повинні знати, як сказати “ні” своїм дітям(138) і в той же час вони повинні знати, як плекати смак своїх дітей до прекрасного, благородного і правдивого.

Батькам слід також бути чутливими до почуття власної гідності підлітків, яке може мати перехідну фазу, коли вони ще не розуміють, що означає і чого вимагає гідність особи.

108. Люблячою і терпеливою порадою батьки допоможуть молодим людям уникнути надмірного замикання в собі. В разі потреби вони також навчать їх йти проти суспільних течій, які мають схильність придушувати правдиву любов, та поцінувати духовну реальність: “Будьте тверезі і чувайте! Противник ваш, диявол, ходить навколо вас, як лев ревучий, шукаючи, кого б пожерти. Противтеся йому, сильні вірою, відаючи, що таких самих страждань зазнають і брати ваші скрізь по світі. А Бог усякої благодаті, що вас покликав до вічної своєї слави у Христі, він сам, коли постраждаєте трохи, вас удосконалить, утвердить, зміцнить, утривалить”(1 Пет 5:8–10).

4. На шляху до дорослості

- 109. Завдання цього документа не включає питання безпосереднього приготування до подружжя – необхідного елемента Християнського виховання, яке особливо диктується вимогами часу та вченням Церкви(139). Проте необхідно пам'ятати, що місія батьків не закінчується, коли їхні діти досягають зрілості, час якої коливається, залежно від різних культур і законів. Особливо значні зміни для молодих людей настають, коли вони починають працювати, чи вступають у вищі навчальні заклади, період, коли вони зустрічаються з різними моделями поведінки і ситуаціями, які несуть в собі справжнє особисте випробування – це іноді брутальна зустріч, яка може виявитися потенційно сприятливою.

- 110. Підтримуючи відкритий діалог довіри, який заохочує почуття відповідальності і поважає законну і необхідну автономію своїх дітей, батьки завжди будуть їхньою опорою, як порадою, так і своїм особистим прикладом, щоб в процесі ширшої соціалізації вони змогли стати зрілою та інтегрованою особистістю, внутрішньо і соціально. Особливим чином слід подбати про те, щоб діти не перервали своїх довірливих стосунків з Церквою та її діяльністю, які, навпаки, потрібно посилити. Вони повинні навчитися вибирати моделі думок і життя для свого майбутнього і діяти в культурній і соціальній сферах як християни, не боячись визнати, що вони християни, не втрачаючи почуття покликання і пошуку свого власного покликання.

- В період, що веде до заручин і вибору бажаної прив'язаності, яка може привести до створення сім'ї, – роль батьків не повинна зводитись лише до заборон, а надто до нав'язування вибору нареченого чи нареченої. Навпаки, вони повинні допомогти своїм дітям визначити необхідні умови для серйозного, благородного і багатообіцяючого союзу і підтримати їх на шляху до чіткого і послідовного християнського свідчення у стосунках з особою іншої статі.

- 111. Батьки повинні уникати прийняття широко розповсюдженого способу мислення, за яким дівчатам постійно дають поради стосовно цнотливості та цінності дівництва, в той час, як від хлопців не вимагається того самого, ніби їм все дозволено.

- Для Християнського сумління та бачення подружжя і сім'ї, порада св. Павла Филип'янам стосується кожного типу покликання: "...усе, що лиш правдиве, що чесне, що справедливе, що чисте, що любе, що шанобливе, коли якась чеснота чи що-будь похвальне, – про те думайте!" (Фил 4:8).

-
- **VII. ПРАКТИЧНІ ДОРОГОВКАЗИ**
-

- 112. Таким чином, в контексті виховання в чеснотах, батьки мають обов'язок сприяти справжньому вихованню своїх дітей для любові. За своєю природою, перше народження людського життя в акті дітородження повинно продовжити друге народження, за допомогою якого батьки допомагають своїй дитині розвинути власну особистість.

- Тому, підсумовуючи все вище сказане, переводимо його на практичний рівень і рекомендуємо все, що буде викладено в наступних розділах.

-
- **Поради для батьків і виховників**
-

- 113. Батьки повинні знати про свою власну виховну роль і захищати та виконувати це першочергове право та обов'язок(141). З цього випливає, що кожна дія, яка стосується виховання для любові і яка проводиться особами з-поза сім'ї, повинна бути схваленою батьками і повинна розглядатися не як підміна, а як підтримка їхньої роботи. Дійсно, "статеве виховання, яке є базовим правом і обов'язком батьків, повинно завжди здійснюватись під їхнім пильним керуванням, без огляду на те чи воно здійснюється вдома, чи у виховному центрі, вибраному батьками і ними контрольованому"(142). Часто батькам не бракує ані усвідомлення, ані зусиль, але вони є зовсім самі, беззахисні і їх часто змушують відчутти, що вони помиляються. Їм необхідне розуміння, але також і підтримка та допомога згромаджень, товариств та закладів.

-
- **1. Поради для батьків**
-

- 114. 1) Батькам рекомендується об'єднуватись з іншими батьками, не лише для того, щоб захищати, підтримувати чи виконувати свою власну роль першочергових виховників своїх дітей, особливо в галузі виховання для любові(143), але й для того, щоб боротися проти руйнівних форм статевого виховання, а також забезпечити своїм дітям виховання, яке б відповідало християнським принципам, і було б співзвучне з їхнім особистим розвитком.

- 115. 2) У тому випадку, коли батьки отримують допомогу від інших у вихованні своїх дітей для любові, рекомендується, щоб вони постійно були точно проінформовані про зміст і методологію цього додаткового виховання(144). Ніхто не може зобов'язувати дітей чи підлітків тримати в секреті зміст і методи вказівок, що даються поза сім'єю.

- 116. 3) Ми розуміємо всю складність, а часто і неможливість того, щоб батьки брали участь у всіх додаткових навчаннях, що проходять поза домом. Не зважаючи на це, вони мають право бути проінформованими про структуру і зміст програми. В будь-якому випадку не можна відняти у них права бути присутніми на заняттях(145).

- 117. 4) Рекомендується, щоб батьки уважно слідували за всіма формами статевого виховання, яке їхні діти отримують поза домом. Батьки вправі забрати своїх дітей із закладу, де статеве виховання не відповідає їхнім власним принципам(146). Проте, таке рішення батьків не повинно стати причиною для дискримінаційних кроків проти їхніх дітей(147). З іншого боку, батьки, які забирають своїх дітей з таких навчань, мають обов'язок дати їм належне виховання, відповідно до етапу розвитку кожної дитини чи молодшої особи.

-

- **2. Поради для всіх виховників**

- 118. 1) Оскільки кожна дитина чи молода особа повинна мати змогу використовувати свою власну статевість згідно з Християнськими принципами, а отже, мати змогу практикувати чесноту цнотливості, жоден виховник, – навіть батьки, – не можуть втручатися в це право на чистоту (пор. Мат 18:4-7)(148).

- 119. 2) Рекомендується, щоб поважалось право дітей і молодих осіб на одержання відповідної інформації від своїх батьків з питань моралі і статевої, яка б узгоджувалася з їхнім бажанням бути цнотливим і виховуватись в цнотливості(149). Це право узгоджується з етапом розвитку дитини, її здатністю інтегрувати моральну правду зі статевою інформацією, також повагою до її невинності та спокою.

- 120. 3) Рекомендується, щоб поважалось право дитини чи молодшої особи відійти від будь-якої форми статевої поради, що дається поза домом(150). Ні діти, ні інші члени їхньої сім'ї не повинні піддаватися ніяким покаранням чи дискримінації через це рішення.

-

- **Чотири практичні принципи та їхні особливі норми**

- 121. У світлі цих рекомендацій виховання для любові може набрати конкретної форми в чотирьох практичних принципах.

-

- **Перший принцип:**

- 122. Статевість людини – це священна таємниця, яку треба представляти згідно з доктринальним і моральним вченням Церкви, завжди пам'ятаючи про вплив первородного гріха.

- Базуючись на Християнській пошані до статевої та реалізму, цей доктринальний принцип повинен керувати кожним моментом виховання для любові. В час, коли людську статевість позбавлено таємниці, батьки повинні подбати про те, щоб не баналізувати статевої людини у своїх власних повчаннях і в допомозі, яку пропонують інші. Особливо треба виявляти

-

-

глибоку повагу до відмінності між чоловіком і жінкою, яка відображає любов і плідність самого Бога.

- 123. В той же час, коли навчаєте Католицькій доктрині і моралі про статевість, потрібно брати до уваги тривалий вплив первородного гріха, тобто – людську слабкість і потребу в Божій ласці для того, щоб подолати спокуси та уникнути гріха. А отже, слід ясно, чітко та згідно з духовними цінностями формувати сумління кожного індивіда. Але Католицька мораль ніколи не обмежується вченням про уникнення гріха. Вона також має справу з ростом в Християнських цінностях і плеканням здатності подарувати себе у власному життєвому покликанні.

-

- **Другий принцип:**

- 124. Дітям і молодим особам слід давати лише ту інформацію, яка б відповідала кожному етапові їхнього індивідуального розвитку.

- Ми вже розглядали цей часовий принцип в ході вивчення різних етапів розвитку дітей і молоді. Батьки і всі, хто їм допомагає повинні бути чутливими: (а) до різних етапів розвитку, особливо до “років невинності” та періоду статевого дозрівання; (б) до того, як кожна дитина чи молода особа переживає різні етапи життя; (в) до особливих проблем, які виникають на цих етапах.

- 125. У світлі цього принципу можна також вказати на важливість правильного вибору часу у підході до певних проблем.

- (а) У пізньому підлітковому віці молодим людям можна вперше розказати про ознаки плідності, а тоді про природне регулювання плідності, але тільки в контексті виховання для любові, вірності в подружжі, Божого плану прокреації і поваги до людського життя.

- (б) Гомосексуальність не слід обговорювати до настання підліткового віку, хіба що за умови якоїсь серйозної проблеми у певній ситуації(151). Цю тему потрібно представляти лише з точки зору цнотливості, здоров’я та “правди про статевість людини в її стосунку до сім’ї, згідно з вченням Церкви”(152).

- (в) Питання про сексуальні збочення, які є відносно рідкісним явищем, не слід зачіпати, хіба що через особисту пораду, в якості відповіді батьків на реальну проблему.

-

- **Третій принцип:**

- 126. Не треба показувати дітям чи молоді будь-якого віку, індивідуально чи в групі, жодних матеріалів еротичного характеру.

- Цей принцип пристойності повинен оберігати чесноту Християнської цнотливості. Тому, передаючи інформацію про статевість в контексті виховання для любові, ця наука повинна завжди бути “позитивною і обачною”(153), “чіткою та делікатною”(154). Ці чотири слова, які

-

-

вживає Католицька Церква, виключають будь-яку форму неприйняттого змісту в статевому вихованні(155).

- Більше того, навіть якщо воно не є еротичним, графічне та реалістичне зображення народження дитини, наприклад у фільмі, потрібно представляти поступово, щоб не викликати страху та негативного відношення до дітородження в дівчат і молодих жінок.

-

- **Четвертий принцип:**

- 127. Нікого не можна заохочувати, а тим більше зобов'язувати, до дій, які могли б об'єктивно стати образою скромності чи суб'єктивно стати образою проти особистої делікатності чи відчуття особисто приватного.

- Цей принцип поваги до дитини виключає всі невідповідні форми залучення дітей і молодих людей. Маємо на увазі, крім всього іншого, наступні методи, які зловживають статевим вихованням: (а) будь-які інсценізації, пантоміми чи "рольові ігри", які зображають геніталії чи еротику; (б) малюнки, схеми чи моделі цього характеру; (в) пошук особистої інформації щодо питань про секс(156) або просьба розголосити сімейну інформацію; (г) усні чи письмові екзамени з генітальних чи еротичних питань.

- **Окремі методи**

- 128. Батьки і всі, хто їм помагає, повинні пам'ятати про ці норми і принципи, коли вони послуговуються різними методами, які здаються придатними у світлі батьківського та фахового досвіду. Тут ми перейдемо до виокремлення цих рекомендованих методів. Також будуть вказані основні методи, яких слід уникати, включно з ідеологією, що їх надихає і, на якій вони базуються.

-

- **(а) Рекомендовані методи**

- 129. Нормальний і фундаментальний метод, вже запропонований у цих дороговказах, – це особистий діалог батьків зі своїми дітьми, тобто – індивідуальне виховання в сімейному колі. Дійсно, ніщо не може замінити діалогу довіри та відкритості між батьками та їхніми дітьми, діалогу, який поважає не лише їхні етапи розвитку, але й самих молодих людей як індивідів. Проте, якщо батьки шукають допомоги в інших, то існує багато корисних методів, які можна рекомендувати у світлі батьківського досвіду і які узгоджуються з християнською розсудливістю.

- 130. 1) Батьки, як подружжя, так і окремо, можуть зустрічатися з іншими батьками, підготованими до виховання для любові, щоб перейняти їхній досвід і компетенцію. Ці люди можуть запропонувати пояснення і забезпечити батьків книжками та іншими засобами, схваленими церковною владою.

-

-

- 131. 2) Батьки, які не завжди готові мати справу з проблемними сторонами виховання для любові, можуть брати участь у зустрічах зі своїми дітьми, які проводять кваліфіковані особи, варті довіри, наприклад: лікарі, священники, виховники. У деяких випадках, заради більшої свободи у висловленні думок, слід надавати перевагу зустрічам, де були б присутні лише доньки чи лише сини.

- 132. 3) У деяких випадках батьки можуть довірити частину виховання для любові іншій особі, гідній довіри, якщо мова йде про справи, які вимагають особливої компетенції чи пасторальної опіки в конкретній ситуації.

- 133. 4) Катехизацію в частині моралі, з особливим наголосом на статевій етиці в час статевого дозрівання та підлітковому віці, можуть забезпечувати інші особи, варті довіри. Батьки повинні цікавитися моральною катехизацією, яка дається їхнім дітям поза домом, і використовувати його як підтримку у своїй власній виховній роботі. Така катехизація не повинна включати найінтимніші аспекти статевої інформації, чи то біологічні, чи афективні, що належать до індивідуального виховання в лоні сім'ї(157).

- 134. 5) Релігійні формації самих батьків, зокрема, ґрунтовна катехизаційна підготовка дорослих у правді любові, будує підґрунтя зрілої віри, що може провадити їх у вихованні їхніх власних дітей(158). Ця катехизація для дорослих допомагає їм не лише поглибити своє розуміння спільноти життя і любові в подружжі, але й допомагає їм навчитися краще спілкуватися зі своїми власними дітьми. Окрім цього, в процесі виховання своїх дітей в любові, батьки відкривають для себе, що вони багато користають з цього, що ця служба любові допомагає їм “підтримувати живе усвідомлення «дару», який вони постійно отримують від своїх дітей”(159). Для того, щоб батьки могли виконувати свою виховну роботу, можна організувати для них спеціальні підготовчі курси з залученням експертів.

-

- **(б) Методи та ідеології, яких слід уникати**

- 135. Сьогодні батькам слід бути свідомими в існуванні таких шляхів, якими їхнім дітям передається неморальне виховання, через різні методи, які нав'язують різні групи з позиціями та інтересами, які суперечать християнській моралі(160). Нереально вказати всі неприйнятні методи. Тут подаються лише деякі найбільш розповсюджені методи, які загрожують батьківським правам і моральному життю їхніх дітей.

- 136. На перше місце батьки повинні поставити засудження світського та антинатального статевого виховання, яке відсуває Бога на периферію життя і трактує народження дитини як загрозу. Таке статеве виховання поширюють великі організації та міжнародні асоціації, які підтримують аборти, стерилізацію і контрацепцію. Ці організації хочуть нав'язати хибний стиль життя всупереч правді про статевість людини. Працюючи на національному чи державному рівнях, ці організації намагаються викликати страх в дітей і молодих людей перед “загрозою

-

-

перенаселення для того, щоб пропагувати контрацептивну ментальність, тобто, ментальність “проти життя”. Вони поширюють фальшиві ідеї про “репродуктивне здоров’я” та “сексуальні і репродуктивні права” молоді(161). Більше того, деякі антинатальні організації утримують клініки, які, порушуючи права батьків, роблять аборти молодим людям та розповсюджують контрацептивні засоби, пропагуючи таким чином розпусту, а, звідси – збільшення вагітності серед підлітків. “Дивлячись у 2000 рік, хіба можна не думати про молодих? Що їм пропонується? Суспільство “речей”, а не “людей”. Право робити так, як їм забажається з перших років життя, без будь-якого обмеження, якщо це “безпечно”. Необмежене дарування себе, панування над своїми інстинктами, почуття відповідальності – вважається, що всі ці поняття належать іншій епосі”(162).

137. Для осіб підліткового віку неморальність абортів, хірургічного чи хімічного, можна поступово пояснювати в контексті Католицької моралі і пошани до людського життя(163).

Що ж стосується стерилізації і контрацепції, то їх не слід обговорювати до підліткового віку, а коли прийде час, то робити це лише згідно з вченням Католицької Церкви(164). Тому наголос буде робитися на цінностях здоров’я людини, на моральних, духовних цінностях методів природного регулювання плідності; і в той же час вказуватиметься на небезпеки та етичні аспекти штучних методів. Зокрема, буде показана суттєва і глибока різниця між природними і штучними методами, як з огляду на повагу до Божого плану щодо подружжя, так і з огляду на досягнення „цілковитого і взаємного самодарування чоловіка та жінки“ і відкритості до життя.

138. В деяких суспільствах діють професійні організації секс-виховників, секс-радників і секс-терапевтів. Оскільки їхня робота часто базується на хибних теоріях, яким бракує наукової цінності і які є закритими до справжньої антропології; теоріях, які не визнають справжню цінність цнотливості, батьки повинні ставитися до таких організацій з великою обережністю, незалежно від того яке офіційне визнання ті отримали. Якщо їхній світогляд суперечить вченню Церкви, то це видно не лише по їхній роботі, але й з їхніх публікацій, широко розповсюджених в різних країнах.

139. Ще одне зловживання стається тоді, коли статеве виховання подається дітям шляхом розповіді їм про всі інтимні деталі стосунків, навіть в графічний спосіб. Сьогодні це часто мотивується бажанням забезпечити виховання для “безпечного сексу“, перш за все у зв’язку з поширенням СНІДу. В цій ситуації батьки повинні також відкидати пропагування так званого „безпечного сексу“ чи „безпечнішого сексу“, загрозової і неморальної політики, яка базується на оманливій теорії про те, що презерватив може захистити від СНІДу. Батьки повинні наполягати на стриманості поза шлюбом і вірності в шлюбі, як єдиному правдивому і безпечному вихованню для запобігання цій інфекційній хворобі.

140. Один широко розповсюджений і потенційно шкідливий підхід, відомий як “з’ясування цінностей“. Молодих людей заохочують роздумувати, пояснювати і приймати рішення щодо моральних питань з великим ступенем “автономії“, ігноруючи об’єктивну реальність морального закону загалом та не звертаючи уваги на формування сумління на особливих Християнських

моральних приписах, схвалених Учительським Урядом Церкви(166). Молодим людям підкидають ідею про те, що моральний кодекс – це щось, що вони творять самі, так ніби людина – це джерело і норма моралі.

Але ж метод з'ясування цінностей перешкоджає правдивій свободі та автономії молодих людей на небезпечному етапі їхнього розвитку(167). На практиці молоді люди не лише надають перевагу думці більшості, вони часто потрапляють в складні моральні ситуації, далекі від нормального морального вибору, з яким вони стикаються кожен день, де легко впізнати добро чи зло. Цей неприйнятний метод тісно пов'язаний з моральним релятивізмом, а тому веде до зростання байдужості до морального закону і уседозволеності.

141. Батькам слід також бути пильними щодо способів, якими статеве виховання вводиться в контекст інших предметів, які є корисними (наприклад: здоров'я та гігієна, особистий розвиток, сімейне життя, дитяча література, соціологія і культурологія та ін.). В таких випадках важче контролювати зміст статевого виховання. Такий метод включення використовують зокрема ті, хто пропагує статеве виховання в рамках майбутнього контролю над народженням, чи в країнах, де уряд не поважає права батьків в цій сфері. Але катехизація так само буде викривленою, якщо нероздільні зв'язки між релігією і мораллю використовуватимуться як привід для запровадження в релігійне виховання біологічної та емоційної інформації, яку батьки повинні давати згідно зі своїм розсудливим рішенням у своєму власному домі(168).

142. І останнє, як загальний дороговказ, потрібно пам'ятати, що батьки повинні оцінювати всі різні методи статевого виховання у світлі принципів і моральних норм Церкви, які виражають людські цінності в щоденному житті(169). Слід також брати до уваги негативні впливи, цих різноманітних методів на особистість дітей і молоді.

Інкультурація і виховання для любові

143. Справжнє виховання для любові повинно брати до уваги культурний контекст, в якому живуть батьки і їхні діти. Інкультурація, як єдність між сповідуючою вірою і конкретним життям, означає створення гармонійних стосунків між вірою і культурою, де Христос і його Євангеліє мають абсолютну перевагу. “Оскільки християнська віра пронизує весь природний і культурний порядок, вона, з одного боку, є сумісною з усіма культурами, якщо тільки вони узгоджуються із здоровим глуздом і доброю волею, і, з іншого боку, до значної міри, є динамізуючим фактором культури. Один єдиний принцип пояснює тотальність стосунків між вірою і культурою: Ласка Господня поважає природу, зціляючи в ній рани гріха, потішаючи і возносячи її. Вознесення до божественного життя – це особлива ціль божественної ласки, яку вона не може реалізувати, аж поки не зцілиться природа і поки вознесення до надприродного порядку не приведе природу у відповідний для неї спосіб до багатства досконалості”(170). Тому відверте і передчасне статеве виховання ніколи не може бути виправданим в ім'я домінуючої секуляризованої культури.

Навпаки, батьки повинні навчити своїх дітей розуміти і протистояти силам цієї культури, так, щоб вони завжди могли наслідувати Ісуса.

144. В традиційних культурах батьки не повинні застосовувати практики, які суперечать Християнській моралі, наприклад обряди пов'язані з настанням статевої зрілості, які іноді містять введення молодих людей в практику статевого стосунків, що суперечить гідності і правам особи, як, наприклад, калічення дівочих статевих органів. Тому Церковна влада повинна вирішувати чи місцеві звичаї сумісні з християнською мораллю. Традицію скромності і стриманості у статевих питаннях, притаманну різноманітним суспільствам, треба поважати скрізь. В той же час потрібно підтримувати право молодих людей на відповідну інформацію. Окрім цього, повинна поважатися особлива роль сім'ї в такій культурі(171), без нав'язування будь-якої "західної" моделі статевого виховання.

VIII. ВИСНОВОК

Допомога батькам

145. Є різні шляхи допомоги і підтримки батьків при виконанні їхнього фундаментального права та обов'язку виховувати своїх дітей для любові. Така допомога ніколи не означає відбирання від батьків їхнього виховного права та обов'язку чи применшення його, оскільки вони залишаються "першими і головними", "незамінними і невідчужуваними"(172). Тому роль, яку можуть виконувати інші особи, допомагаючи батькам, є завжди: (а) допоміжною, оскільки виховна роль сім'ї є завжди бажанішою і (в) другорядною, тобто – залежною від уважного провідництва і контролю батьків. Кожен мусить дотримуватися правильного порядку співпраці між батьками і тими, хто може допомогти їм у їхньому завданні. Зрозуміло, що допомогу ззовні перш за все треба спрямовувати на батьків, а не на дітей.

146. Особи, покликані допомагати батькам виховувати їхніх дітей для любові, повинні мати намір і бути підготованими навчати згідно з істинною моральною доктриною Католицької Церкви. Вони повинні бути зрілими особами, мати добру моральну репутацію, "бути вірними своєму власному християнському життєвому статну: одружений чи неодружений, мирянин, монах чи священник"(174). Але якщо батьки впевнені, що здатні забезпечити відповідне виховання для любові, вони не зобов'язані приймати допомогу.

Надійні джерела виховання для любові

147. Папська рада у справах сім'ї усвідомлює велику потребу в надійних матеріалах, спеціально приготованих для батьків згідно з принципами викладеними в цих дороговказях. Батьки, компетентні у цій сфері і ті, хто сповідує ці принципи, повинні також долучитися до створення цих матеріалів. Таким чином вони зможуть запропонувати свій власний досвід і

мудрість для того, щоб допомогти іншим виховувати своїх дітей для чистоти. Батьки також з радістю приймуть допомогу і нагляд відповідної Церковної влади в поширенні корисних матеріалів і в усуненні чи коригуванні того, що не відповідає принципам викладеним в цих дороговказах, стосовно доктрини, часу, змісту і методів такого виховання(175). Ці принципи також стосуються всіх сучасних засобів масової інформації. В особливий спосіб Папська рада у справах сім'ї розраховує на активну роботу і підтримку Єпископських конференцій, які знатимуть як обстоювати, в разі потреби, право сім'ї і батьків та їхніх відповідних ділянок, там, де йдеться про державні освітні програми.

Солідарність з батьками

148. Сповнюючи свою службу любові для своїх власних дітей, батьки повинні відчувати підтримку і співпрацювати з іншими членами Церкви. Права батьків треба визнавати, захищати і підтримувати не лише для того, щоб забезпечити надійне виховання дітей і молоді, але й для того, щоб гарантувати правильний порядок співпраці між батьками і тими, хто може допомогти їм у їхньому завданні. Так само на парафіях чи апостольських місіях духовенство і служителі Церкви повинні підтримувати і заохочувати батьків у їхніх стараннях стосовно виховання власних дітей. В свою чергу батькам слід пам'ятати, що сім'я – це не єдина чи виключна виховна спільнота. Тобто, їм слід плекати сердечні і активні стосунки з іншими особами, які можуть допомогти їм, в той же час ніколи не забуваючи власних невід'ємних прав.

Надія і довіра

149. Наштовхуючись на багато випробувань, що стоять перед християнською цнотливістю, дари природи і ласки, якими втішаються батьки, завжди залишаються найміцнішою основою, на якій Церква виховує своїх дітей. Велика частка виховання вдома є непрямую, втілену у люблячій і ніжній атмосфері, оскільки воно постає з присутності і прикладу батьків, чия любов є чистою і щедрою. Якщо батькам дана довіра у завданні виховання для любові, це буде надихати їх долати труднощі і складні проблеми нашого часу шляхом власної служби любові.

150. Тому Папська рада у справах сім'ї заохочує батьків бути впевненими у своїх правах і обов'язках стосовно виховання своїх дітей для того, щоб прямувати вперед з мудрістю і знанням, усвідомлюючи, що їх підтримує Божий дар. В цьому благородному завданні нехай батьки завжди покладаються на Бога через молитву до Святого Духа, ніжного Заступника, Щедрого на всі добрі дари. Хай вони шукають владного заступництва і захисту Непорочної Діви Марії, Матері чистої любові і зразка вірної чистоти. Нехай вони також звертаються в молитвах до Святого Йосифа, її чесного і цнотливого супруга, наслідуючи його приклад вірності і чистоти серця(176). Хай батьки постійно покладаються на любов, яку вони дають своїм дітям, любов, яка “відкидає усі страхи”, яка “усе зносить, вірить в усе, сподівається всього, усе терпить” (I Кор 13:7). Така любов є і

повинна бути спрямована до вічності, до вічного щастя, яке пообіцяв Наш Господь Ісус Христос тим, хто йде слідом за ним: “Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать”(Мат 5:8).

Місто Ватикан, 8 грудня 1995 року

Альфонсо кардинал Лопес Трухільйо
Голова Папської ради у справах сім'ї

Еліо Стречія

- Титулярний Єпископ Зами Меншої
Секретар Папської ради у справах сім'ї

Примітки

1. Пор. Іван Павло II, Апостольське повчання «Сімейна Спільнота» (*Familiaris Consortio*), 22 листопада 1981, 21; AAS 74 (1982), р. 105.
2. Там само, 33.
3. Катехизм Католицької Церкви, 11 жовтня 1992, 2337.
4. Пор. Другий Ватиканський Собор, Догматична конституція про Церкву «Світло народів» (*Lumen Gentium*), 11; Декрет про апостолят мирян «Апостольську діяльність» (*Apostolicam Actuositatem*), 11.
5. Катехизм Католицької Церкви, 1632, цитування з Душпастирської Конституції про Церкву в сучасному світі «Радість і надія» (*Radicit̄ i nadia (Gaudium et Spes)*), 49.
6. Іван Павло II, «Лист до сімей» (*Gratissimam sane*), 2 лютого 1994, 20; AAS 86 (1994), р. 917.
7. Там само, 16.
8. Святий Климентій Римський, «Лист до Коринтян», 61:1-2; пор. Катехизм Католицької Церкви, 1900.
9. «Сімейна спільнота» (*Familiaris Consortio*), 11.
10. Пор. Іван Павло II, Апостольський лист, «Гідність та покликання жінки» (*Mulieris Dignitatem*), 15 серпня 1988, 7 та 18; AAS 80 (1988), pp. 1667 та 1693.
11. Іван Павло II, Апостольське повчання «Покликання та місія мирян» (*Christifideles Laici*), 30 грудня 1988, 34; AAS 81 (1989), р. 456.
12. «Радість і надія» Радість і надія (*Gaudium et Spes*), 22.
13. «Лист до сімей» (*Gratissimam Sane*), 14.
14. Там само, 14.
15. Конгрегація католицької освіти та виховання, «Виховні дороговкази в Людській любові», 1 листопада 1983, 4; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 5 грудня 1983, с. 5.
16. Іван Павло II, Загальна аудієнція, 16 січня 1980, 1; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 21 січня 1983, с. 1.
17. «Виховні дороговкази в Людській любові», 6.
18. «Лист до сімей» (*Gratissimam Sane*), 13.
19. Іван Павло II, Енцикліка «Євангеліє Життя» (*Євангеліє життя (Evangelium Vitae)*), 25 березня 1995, 92; AAS (1995), р. 506.
20. Іван Павло II, Загальна аудієнція, 9 січня 1980, 2; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 14 січня 1989, р. 1.
21. Катехизм Католицької Церкви, 2349.
22. «Сімейна спільнота» (*Familiaris Consortio*), 11.
23. «Виховні дороговкази в Людській любові», 5.
24. «Сімейна спільнота» (*Familiaris Consortio*), 11.
25. Катехизм Католицької Церкви, 2360.
26. «Сімейна спільнота» (*Familiaris Consortio*), 14.
27. Катехизм Католицької Церкви, 2337.
28. Там само, 2339.
29. Пор. Іван Павло II, Звернення до учасників студійного семінару про "Відповідальне батьківство", організованого Університетом Sacro Cuoro та Інститутом Івана Павла II, 17 вересня 1983; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 10 жовтня 1983, с. 7 та 16.
30. Катехизм Католицької Церкви, 2349.
31. Див. прим. 54.
32. Пор. Павло VI, Енцикліка, «Про Передавання людського життя» (*Humanae Vitae*), 25 липня 1968, 8 та 9; AAS 60 (1968), pp. 485-486.
33. Не робити саме так – це завжди самообман. Як зауважує святий Іван з Авілі, у багатьох людей настільки затуманений розум, що "вони вірять, що коли їхнє серце спонукає що-небудь робити, то вони повинні це робити, навіть якщо й всупереч божим заповідям. Вони кажуть, що так сильно Його люблять, що навіть порушивши його заповіді не втратять його любові. Отже вони забувають, що Син Божий власними устами учив навпаки: хто приймає і береже мої заповіді, той любить мене (Ів 14:21); хто любить мене, берегтиме мої заповіді (Ів 14:23). А той, хто мене не любить, - не береже моїх слів. Таким чином, Він дає нам чітко зрозуміти, що, той хто не береже Його слів – не є його другом, ані не має Його любові. Як каже св. Августин: "ніхто не може любити царя відкидаючи його заповіді" (*Audi filia*, с. 50).
34. Іван Павло II, загальна аудієнція, 14 листопада 1984, 2; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 19 листопада 1984, с. 1.
35. Пор. Євангеліє життя (*Evangelium Vitae*), 97.
36. Пор. Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), 36 -- 37.
37. Другий Ватиканський Собор, Декларація про християнське виховання, «Вагомість виховання» (*Gravissimum Educationis*), 3.
38. Лист до сімей, *Gratissimam sane*, 16.
39. Там само, 16.
40. Там само, 13.

41. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 66.
42. Там само, loc. cit..
43. Там само, loc.cit..
44. Світло народів (Lumen Gentium), 11.
45. Іван Павло II, Звернення до Шістнадцятої генеральної асамблеї Італійської єпископської конференції, 15 травня 1979, 4; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 11 червня, 1979, с. 14.
46. Світло народів (Lumen Gentium), 11.
47. Про передавання людського життя (Humanae Vitae), 8.
48. Лист до сімей, Gratissimum Sane, 7.
49. Радість і надія (Gaudium et Spes), 24.
50. Лист до сімей, Gratissimum Sane, 8.
51. Пор. Про передавання людського життя (Humanae Vitae), 9.
52. Лист до сімей, Gratissimum Sane, 8.
53. Rituale Romanum, Ordo celebrandi matrimonium, 60.
54. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 20, цитування з Матвія 19:6.
55. Лист до сімей, Gratissimum Sane, 12; пор. Про передавання людського життя (Humanae Vitae), 12; Катехизм Католицької Церкви, 2366.
56. Пор. Tertullian, Ad uxorem (До дружин), II, VIII, 6-8: CCL 1, 393-394; пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 13.
57. Familiaris Consortio, 16.
58. Іван Павло II, Звернення до учасників Конвенції служіння сім'ї підготована Італійською Єпископською конференцією, 28 квітня 1990, 3 та 4; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 7 травня 1990, с. 2.
59. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
60. Другий Ватиканський Собор, Декрет про пристосоване оновлення чернечого життя «Досконалої любові» (*Perfectae Caritatis*), 24.
61. Другий Ватиканський Собор, Декрет про священницький вишкіл, «Бажане всієї» (*Optatum Totius*), 2.
62. Другий Ватиканський Собор, Декрет про служіння і життя Пресвітерів, «Пресвітерського чину» (*Presbyterorum Ordinis*), 11.
63. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 16.
64. Лист до сімей Gratissimum Sane, 16.
65. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 38.
66. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 36.
67. Пор. «Вагомість виховання» (*Gravissimum Educationis*), 3.
68. Хартія прав сім'ї, представлена Святим Престолом, 22 жовтня 1983, стаття 5.
69. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37; див. Хартію прав сім'ї, статтю 5.
70. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
71. З точки зору дитячого виховання, зустрічаємося із ще однією комплексною проблемою, яку не можемо достатньо розглянути в цьому документі, а саме: передача СНІДу статевим шляхом та через вживання наркотиків. Помісні Церкви задіяні в широке поле діяльності з допомоги та підтримки осіб, хворих на СНІД, та запобігання цій хворобі. Що стосується запобігання СНІДу, то необхідно сприяти цінності належно впорядкованого статевого життя, яка заснована на сім'ї. Необхідно виправити погляд, розповсюджений інформаційною кампанією про «безпечний секс» та поширення презервативів. Така позиція суперечить моральності і є помилковою, наслідком якої є зростання розпусти та довільної статевої активності через фальшиву ідею безпечності. Об'єктивні та науково строї дослідження вказали на високий відсоток нездатності таких засобів.
72. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
73. Пор. Радість і надія (Gaudium et Spes), 52.
74. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 39, 51-54.
75. Іван Павло II, Енцикліка «Сотий рік» (*Centesimus Annus*), 1 травня 1991, 49; AAS 83 (1991), p. 855.
76. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 18, 63-64.
77. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
78. Пор. Св. Тома Аквінський, *Summa Theologiae*, I-II, q. 106, a. 1.
79. Там само, II-II, q. 153, a. 3.
80. Виховні дороговкази в Людській любові, 35.
81. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 76; пор. також «Виховні дороговкази в Людській любові», 68; пор. Папська Рада у справах суспільної комунікації, Pornography and Violence in the Communications Media: a Pastoral Response (Порнографія та насильство в засобах масової інформації. Пастирська відповідь), 7 травня 1989; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 5 червня 1989, с. 10-11.
82. Іван Павло II, Звернення до учасників зібрання скликаного Папською Радою у справах сім'ї та Папською Радою у справах суспільної комунікації про "Права сім'ї і засоби масової інформації", 4 червня 1993, 3 та 4; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 14 липня 1993, с. 10.

83. Іван Павло II, Послання до П'ятнадцятого дня засобів масової інформації, 10 травня 1981, 5; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 25 травня 1981, с. 7.
84. Там само.
85. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 76.
86. Пор. Гідність та покликання жінки (Mulieris Dignitatem), 18-19.
87. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 25.
88. Там само, 37; пор. також 47-48.
89. Лист до сімей, Gratissimam Sane, 16.
90. Іван Павло II, Проповідь на Капітолійському Лузі, Вашингтон, США, 7 жовтня 1979, 5 ; L'Osservatore Romano, Англomовне видання, 5 листопада 1979, с. 7.
91. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 59-61; Конгрегація у справах доктрини віри, Декларація про деякі питання статевої етики «Людська особа» (Persona Humana), 29 грудня 1975, 11-12; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 22 січня 1976, р. 5.
92. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 59.
93. Там само, 60.
94. Виховні дороговкази в Людській любові, 48.
95. Пор. Хартія прав сім'ї, Стаття 5,с.
96. Виховні дороговкази в Людській любові, 69.
97. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
98. Пор. Там само, 37.
99. Пор. Виховні дороговкази в Людській любові, 58.
100. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 16.
101. Св. Іван Золотоустий, Проповідь за Євангелієм від Матвія, 81, 5: PG 58, 737.
102. Людська особа (Persona Humana), 12.
103. Пор. Там само, 9; Виховні дороговкази в Людській любові, 99.
104. Радість і надія (Gaudium et Spes), 24.
105. Св. Іван Золотоустий, Проповідь за Євангелієм від Матвія 7,7: PG 57, 80-81.
106. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
107. Іван Павло II, Апостольське повчання *Catechesi Tradendae* (про передавання катехизи), 16 жовтня 1979, 38; AAS 71 (1979), р. 1309.
108. Ця позитивна настанова глибоко закорінена в багатьох культурах і статево дозрівання святкується «обрядами переходу» або формами ініціації в доросле життя. Під обачним керівництвом Церкви можуть брати участь в тому, що є добрим та автентичним в цих звичаях, очищаючи їх з усього що є неналежним та неморальним.
109. Пор. Гідність та покликання жінки (Mulieris Dignitatem), 17 ff.
110. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 28; пор. також Радість і надія (Gaudium et Spes), 50.
111. Радість і надія (Gaudium et Spes), 49.
112. Пор. Катехизм Католицької Церкви, 2052 і далі.
113. Радість і надія (Gaudium et Spes), 16.
114. Катехизм Католицької Церкви, 1777.
115. Там само, 1778.
116. Пор. Св. Тереза Авільська, вірші, 5-9; Св. Іван від Хреста, Вірші, 10.
117. Пор. Виховні дороговкази в Людській любові, 90.
118. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 53.
119. «Покликання та місія мирян» (Christifideles Laici), 58.
120. Іван Павло II, Апостольський лист до молоді світу, *Parati Semper* (Завжди готові), 31 березня 1985, L'Osservatore Romano, 1 квітня 1985, с. 1, 9.
121. Пор. Світло народів (Lumen Gentium), V.
122. Павло VI, *Motu Proprio, Sanctitatis Clarior* (), 19 березня 1969; AAS 61 (1969), р. 149.
123. Див., особливо, Світло народів (Lumen Gentium), V, 39-42, в якому йдеться про загальний заклик до святості в Церкві.
124. «Покликання та місія мирян» (Christifideles Laici), 16.
125. Пор. Тертуліан, *De Exhortatione Castitatis*, 10: CChL 2, 1029-1030; Св. Кипріан, *De Habitu Virginum*, 3 and 22: CSEL 3/1, 189, 202-203; Св. Атанасій, *De Virginitate*: PG 28, 252-281; Св. Іван Золотоустий, *De Virginitate*: SCh 125; Пій XII, Апостольське повчання, *Menti Nostrae* (Нашої душі), 23 вересня 1950; AAS 42 (1950), р. 682; Іван XXIII, Звернення до учасників Першого Міжнародного з'їзду "Покликання до стану досконалості у сьогоднішньому світі", організованого Священною Конгрегацією у справах богосвяченого життя та апостольського життя, 16 грудня 1961; AAS 54 (1962), р. 33; Світло народів (Lumen Gentium), 42; Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 16.
126. Іван Павло II, Проповідь на богослуженні в Лімерік (Limerick, Ireland), 1 жовтня 1979; L'Osservatore Romano, Англomовне видання, 15 жовтня 1979, с. 6-7.
127. Лист до сімей, Gratissimam Sane, 12.

128. В додаток до Радість і надія (*Gaudium et Spes*), 47-52, Про передавання людського життя (*Humanae Vitae*) і Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), існують інші важливі документи до їхніх послуг, такі як: Конгрегації у справах доктрини віри, Людська особа (*Persona Humana*) та лист до єпископів Католицької Церкви про пастирську опіку над гомосексуалістами, 1 жовтня 1986; *L'Osservatore Romano*, Англomовне видання, 10 листопада 1986, с. 2-3, і Конгрегації у справах католицького виховання та освіти, Виховні дороговкази в Людській любові, а також вчення Катехизму Католицької Церкви, 2331-2400, 2514-2533.
129. Людська особа (*Persona Humana*), 9.
130. Документи Конгрегації у справах віри: Людська особа (*Persona Humana*) and Душпастирська опіка над гомосексуалістами, а також Катехизм Католицької Церкви, 2357-2359.
131. Катехизм Католицької Церкви, 2357.
132. Людська особа (*Persona Humana*), 8.
133. Пор. Катехизм Католицької Церкви, 2357.
134. Там само, 2358.
135. Там само, 2359.
136. Це, а також усвідомлення особливої сили лібідо, про яку нам говорять дослідження людської душі, дозволяє нам зрозуміти вчення Церкви про серйозність будь-якого невпорядкованого статевого життя: "Згідно з вченням Церкви, а також відповідно до здорового глузду, моральний уклад статевої включає такі високі цінності людського життя, що кожне пряме порушення цього укладу об'єктивно є серйозним." Людська особа (*Persona Humana*, 10). (Зауважмо, що Церква вчить тут про серйозність з огляду на предмет дії, але це не виключає відсутності серйозності провини з огляду на недосконалість волі. Дійсно, в тому ж десятому параграфі *Persona Humana*, чітко сказано, що у цій галузі така недосконалість цілком можлива).
137. Євангеліє життя (*Evangelium Vitae*), 97.
138. Достатньо подумати про зловживання, які часто стаються на деяких дискотеках, навіть серед хлопців та дівчат до 16 років.
139. Пор. Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), 66.
140. Ця рекомендація була сформульована: (а) з огляду на право кожної особи вірити та сповідувати Католицьку віру: пор. Другий Ватиканський Собор, Декларація про релігійну свободу, (Людської гідності) *Dignitatis Humanae*, 1, 2, 5, 13, 14; Хартія прав сім'ї, Стаття 7; (б) в термінах прав, свободи і гідності сім'ї: пор. Преамбула до Хартії прав сім'ї; *Dignitatis Humanae*, 5; Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), 26, 42, 46.
141. Пор. «Вагомість виховання» (*Gravissimum Educationis*), 3; Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), 36; Хартія прав сім'ї, Стаття 5.
142. Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), 37.
143. Пор. Хартія прав сім'ї, Стаття 8 а. and 5 с.; Кодекс канонічного права, 25 січня 1983, Кан.: 215, 223 §2, 799; Лист до сімей, *Gratissimam Sane*, 16.
144. Ця рекомендація виведена з Хартії прав сім'ї, Стаття 5, с., d., e., оскільки право знати означає нагляд та контроль з боку батьків.
145. Ця рекомендація виведена з Хартії прав сім'ї, Стаття 5 с., d., e., тому що участь батьків полегшує нагляд та контроль за вихованням їхніх дітей для любові.
146. Ця рекомендація виведена з Хартії прав сім'ї, Стаття 5 с., d., e., тому що право забрати дітей зі статевого виховання дає батькам свободу на застосування їхнього права виховувати власних дітей відповідно до власного сумління (Стаття 5 а. Хартії).
147. Пор. Хартія прав сім'ї, Стаття 7.
148. Там само, Стаття 4 е.
149. Цю рекомендацію взято з «Вагомість виховання» (*Gravissimum Educationis*), 1.
150. Ця рекомендація є практичним розширенням права дитини бути цнотливою, (прим. 118), і відповідає батьківським правам (прим.117).
151. Пор. Виховні дороговкази в Людській любові, 101-103.
152. Душпастирська опіка над гомосексуалістами, 17.
153. «Вагомість виховання» (*Gravissimum Educationis*), 1.
154. Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), 37.
155. Наприклад: (а) візуальні еротичні матеріали; (б) письмові чи словесні еротичні представлення (пор. Виховні дороговкази в Людській любові, 76); (в) безсоромна або вульгарна мова; (г) непристойний гумор; (д) зневажання цнотливості і (е) спроби применшити важкість гріха проти чесноти цнотливості.
156. За винятком контексту обачного та пристосованого навчання про природне регулювання зачаття.
157. Пор. Виховні дороговкази в Людській любові, 58.
158. Пор. Там само, 63.
159. Сімейна спільнота (*Familiaris Consortio*), 21.
160. Пор. Лист до сімей, *Gratissimam Sane*, 13.
161. Пор. Папська Рада у справах сім'ї, "Instrumentum laboris" (знаряддя праці), *Ethical and Pastoral Dimensions of Population Trends* (Етичні та пастирські виміри в тенденціях народонаселення), *Libreria Editrice Vaticana*, 25 березня 1994, 28 та 84; Виховні дороговкази в Людській любові, 62.

162. Лист Святого Отця до глав держав з нагоди Каїрської Конференції, 19 березня 1994; L'Osservatore Romano, англomовне видання, 20 квітня 1994, с. 1.
163. Пор. Євангеліє життя (Evangelium Vitae), 58-63.
164. Пор. Виховні дороговкази в Людській любові, 62.
165. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 32.
166. Пор. Іван Павло II, Енцикліка, «Блиск Правди» (Veritatis Splendor), 6 серпня 1993, 95-97; AAS 85 (1993), pp. 1208-1210.
167. Пор. Там само, 41, про справжню моральну автономію людини.
168. Пор. Виховні дороговкази в Людській любові, 58.
169. Пор. Там само, 19; Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
170. Міжнародна Богословська Комісія, «Віра та інкультурація», I, 10, 3-8 жовтня 1988.
171. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 66.
172. Пор. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 36 та 40; Лист до сімей, Gratissimam Sane, 16.
173. Ті, хто допомагають батькам можуть застосувати принципи, вказані для учителів у «Виховні дороговкази в Людській любові», 79-89.
174. Сімейна спільнота (Familiaris Consortio), 37.
175. Див. прим. 65-76, 121-144.
176. Пор. Іван Павло II, Апостольське повчання, *Redemptoris Custos* (Опікун Відкупителя), 15 серпня 1990, 31; AAS 82 (1990), p. 33.